

T.C

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

DİL BİLİMİ KAVRAMLARINDAN YARARLANMA YOLUYLA
TÜRKÇE ÖĞRETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Meltem KAYA

Malatya-2022

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

DİL BİLİMİ KAVRAMLARINDAN YARARLANMA YOLUYLA
TÜRKÇE ÖĞRETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Meltem KAYA

Danışman: Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU

Malatya-2022

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU'nun danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **“Dil Bilimi Kavramlarından Yararlanma Yoluyla Türkçe Öğretimi”** başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Meltem KAYA

ÖN SÖZ

Çalışmanın her alanında desteğini hissettiğim, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan danışmanım ve hocam Doç. Dr. Salim Durukoğlu'na teşekkür ederim.

Ayrıca lisans ve yüksek lisans eğitimi süresince akademik olarak beni her zaman daha ileriye taşıyan hocalarım; Prof. Dr. Hasan Kavruk'a, Prof. Dr. Songül Taş'a, Prof. Dr. Nesrin Sis'e, Prof. Dr. İlhan Erdem'e, Prof. Dr. Esra Lüle Mert'e, Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Çiftlikçi'ye, Dr. Öğr. Üyesi Bahar Doğan'a emeklerinden ötürü teşekkür ederim.

Hayatımın her alanında yaptığım her işte ve aldığım kararlarda sorgusuz yanımda olup beni destekleyen aileme ve dostlarıma çok teşekkür ederim.

ÖZET

DİL BİLİMİ KAVRAMLARINDAN YARARLANMA YOLUYLA

TÜRKÇE ÖĞRETİMİ

KAYA, MELTEM

Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı

Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU

Viii+56

Malatya-2021

Ana dili olarak Türkçe öğretiminde gerek öğretmen yetiştirme gerek de öğrenci yetiştirme süreçlerinde dilbilimin elde ettiği verilere yeterince önem verilmemektedir. Bu çalışmada bu eksikliği giderebilmek adına dil bilimi kuramlarındaki birtakım kavramların ana dili olarak Türkçe öğretiminde nasıl yer alabileceğini ve bazılarının zaten yer aldığını göstermek amaçlanmaktadır. Aynı zamanda çalışmanın Türkçe öğretmen adaylarının dilbilime daha somut bir şekilde yaklaşmasına ve dilbilimin dil öğretimindeki gerekliliğini anlamalarına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Dizge, dağılım, söz-eylem, dizisel-dizimsel ilişkiler, derin yapı-yüzey yapı ve sözce-tümce kavramlarının Türkçe öğretiminde ne şekilde uygulanabileceği örneklerle açıklanmıştır. Gelişmiş ülkelerde sıkça yararlanılan dilbilim verilerinin Türkçe eğitime yansımamış olması sorunu, bu sorunun olası sebepleri ve çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dilbilim, Türkçe Öğretimi, dilbilim kuramları, dilbilim kavramları.

ABSTRACT

TEACHİNG TURKİSH İN USE OF LİNGUİSTİC CONCEPTS

KAYA, MELTEM

Master's Degree, İnönü Üniversity İnstitute of Education

Turkish and Social Sciences Education

Turkish Education

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Salim DURUKOĞLU

Viii+56

Malatya-2021

In the teaching of Turkish as a mother tongue, there is not enough attention given to the data obtained by linguistics in the process of both teacher training and student development. In this study, it is aimed to show how some concepts in linguistic theories can be included in Turkish language teaching as a native language in order to eliminate this deficiency. It is also believed that the study will help Turkish teacher candidates approach linguistics in a more concrete way and understand the necessity of linguistics in language teaching. In this study, descriptive screening model is used. Examples of string, word-action, serial-syntactic relations, deep structure-surface structure and word-sentence concepts can be applied in Turkish teaching. The problem of linguistic data, which is frequently used in developed countries, has not been reflected in Turkish education, the possible reasons and solution suggestions of this problem are given.

Keywords: Linguistic, Teaching Turkish, linguistic theories, linguistic concepts.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	3
ÖN SÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
1. GİRİŞ	9
1.1. Problem Durumu	9
1.2. Amaç	11
1.3. Önem	11
1.4. Sınırlılıklar	14
1.5. Varsayımlar	14
1.6. Tanımlar	15
2. KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	16
2.1. Kuramsal Bilgiler	16
2.1.1. Dil Nedir?	16
2.1.2. Dil Bilgisi-Dil Bilimi Ayrımı	17
2.1.3. Dil Bilimi ve Alt Alanları	19
2.1.3.1. Ses Bilgisi ve Ses Bilimi.....	20
2.1.3.2. Biçim Bilimi.....	21
2.1.3.3. Söz Dizimi	21

2.1.3.4. Anlam Bilgisi	22
2.1.3.5. Edim Bilimi	22
2.1.4. Ana Dili Eğitimi	23
2.1.5. Türkçe Öğretimi.....	25
2.2. İlgili Araştırmalar	27
3. YÖNTEM	31
3.1. Araştırmanın Modeli	31
3.2. Evren ve Örneklem	31
3.3. Verilerin Toplanması	32
3.4. Verilerin Analizi.....	32
4. BULGULAR VE YORUM	33
4.1. Araştırmanın Birinci Problemine İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	33
4.2. Araştırmanın İkinci Problemine İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	35
4.2.1. Dizge (Sistem)	36
4.2.2. Dağılım.....	38
4.2.3. Derin Yapı-Yüzey Yapı	39
4.2.4. Dizisel ve Dizimsel İlişkiler	41
4.2.5. Söz-Eylem Kuramı	45
4.2.6. Sözce-Tümce	46
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	48
KAYNAKÇA.....	52

KISALTMALAR DİZİNİ

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

TDK: Türk Dil Kurumu

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Dilbilimin Alt ve Uygulama Alanları	19
--	----

1.GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

İnsanlar arasındaki iletişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi ve insan ilişkilerinin sürebilmesi için vazgeçilmez bir unsur olan dilin, tarih boyunca üzerine en çok söz söylenen/araştırma yapılan konuların başında geldiğini söylemek yerinde olacaktır. Dil, her bir yönü ile farklı bilim dallarının ilgi alanına girmiş ve bu bilim dallarıyla uğraşan araştırmacılara malzeme olmuştur. Söz gelimi; felsefe için dilin özü ve kökeni bir düşünce konusu olurken filoloji dillerin tarih içerisindeki gelişimini ve yapısal özelliklerini incelemiş, tıp bilimi dilin fizyolojik temelleriyle ilgilenmiştir. Dili -Saussure'ın deyimiyle- "kendi içinde ve yalnız kendisi için incelemek" ise modern kuram ve uygulamalarıyla dilbilime düşmüştür.

En sade şekliyle dilin bilimsel olarak incelenmesini amaç edinen dilbilim; dili mutlak bir görüngeden incelememiş, özgün teoriler çerçevesinde ve bilimsel dayanaklara sahip, etkin yöntemlerle dile yaklaşmıştır. Bu durum dilbilimin dile dair genelgeçer normlara ulaşmasını sağlamıştır böylelikle dil çalışmaları yeni bir boyut kazanmıştır. Özellikle çağdaş dil öğretiminde dilbilimden ve sunduğu verilerden yararlanmanın gerekliliği birçok dilci tarafından vurgulanmıştır. Enginarlar; (2006) dilbilimin ürünleri, verileri ve katkıları olmadan dil öğretimi düşünmenin olanaksız olduğunu ifade etmiştir. Kocaman (2006) ise dil öğretim etkinliklerinin hiçbirinde dilbilimdeki yeni yaklaşımlara ve kavramlara kayıtsız kalamayacağını belirtmiştir. Gerek ana dili eğitimi gerek yabancı dil eğitimi dilbilimin sağlayabileceği yeniliklere paralel olarak yürütüldüğünde her geçen gün dil öğretim süreçlerinden; beklenenin üzerinde, daha olumlu bir sonuç alınacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de ana dili olarak eğitimi sürdürülen Türkçe öğretimi, lengüistik metotlara uygunluk veya uyarlanabilirlik açılarından incelendiğinde birçok dilbilimsel kavramın Türkçenin etkili öğretilmesine fayda temin edebileceği söylenebilir. Öyleyse bu kavramların Türkçe için nasıl pratikçe hayata geçirilebileceği üzerinde düşünmek kaçınılmaz bir hâl alır.

Söz konusu kavramlardan bir kısmının Türkçenin öğretiminde örtük bir şekilde de olsa yer aldığı, çoğu zaman farkında olunmadan kullanıldığı ama genel itibarıyla eğitimde geleneksel ve ezberci bir bakış biçiminin devam ettiği görülmektedir oysa bir dili öğretmek, öğrenmek bilinçli ve istikrarlı yaklaşım gerektirir. Bunu sağlamada Türkçe öğretmenlerine düşen rolün önemi yadsınamaz ancak yapılan çalışmalar, Türkçe öğretmenlerinin dil bilimi hakkındaki bilgi ve farkındalık düzeylerinin yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Türkçe öğretmenlerinin dilbilimin çalışma çerçevesi ile ilgili çoğunlukla yeterli donanımına sahip olmadıkları gibi bu dal ile dil öğretimini ilişkilendirme ayrıca Türkçe dersinde birtakım dilbilimsel özellikleri somutlaştırma noktalarında problem yaşadıkları açıktır. Aksan'ın da (2004) belirttiği gibi Türkiye'de dil öğretmenlerimizdeki büyük bir eksiklik genellikle "dilbilim birikiminden" yoksun olmalarıdır. Türkçe Öğretmenliği Lisans Programı incelendiğinde bu eksikliğin nedenlerinden birine ulaşılabilir. Programda dil bilimi dersi bir yarıyıl ile sınırlandırılmış, metindilbilim dersi için yine bir yarıyıl ayrılmıştır.

Hiç kuşku yok ki dil ve edebiyat eğitimi gerçekleştirecek olan öğretmen adaylarının genel dilbilim dersi almaları olumlu bir gelişmedir (Börekçi, 2009: 425). Ne var ki dersin fakültelerde filoloji veya dil bilgisine yakın bir içerikle ele alınması, salt kuramlar üzerinden soyut bir şekilde işlenip uygulama basamağına geçilememesi, dilbilimin alt alanlarının üstünde yeteri kadar durulmaması öğretmenlerin dilbilime dair tutumlarının istenen seviyede olmamasının gerekçelerinden birkaçıdır.

Dil öğretimi tek değişkenli bir istatistik gibi düşünülmemelidir; birden çok parametreyle ilgilidir, öznelidir. Bir dilde en az o dili öğreten ve öğrenen birey sayısı kadar farklı tarzda dil öğretim durumuna ve problemine rastlamak mümkündür. Öğretim sürecinde karşılaşılan sorunlar en akılcı ve etkili şekilde çözülmelidir. Dil öğretimini verimli hale getirmenin tek yolu dilbilimden geçmediği gibi dilbilimin birincil amacı da dil öğretimine hizmet etmek değildir.

Enginarlar'ın (2006) ifade ettiği üzere dilbilim, bir dil öğretmenin eğitimi ve yetişmesinde gerekli olan tek bilim alanı değildir ama gerekli

bilgilerin verildiği bir bilim alanıdır. Bu sebeple Türkçe öğretmenliği programınca ve dersten sorumlu akademisyenler ve öğretmen adayları tarafından göz ardı edilmemelidir.

Modern dünyada akla gelen her şey hızlı bir değişim içerisindedir. Dil ve dile ait unsurlar da bu değişimden payına düşeni almaktadır. Bu nedenle dil öğretiminin artık klasik anlayıştan uzaklaşması ve çağın ihtiyaçlarına cevap verecek doğrultuda bilimsel ilkelere uygun biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Kökleşik düşünüş biçimleriyle inşa edilmiş, kuralcı Türkçe eğitimi anlayışından vazgeçilmelidir. Bunu gerçekleştirecek olanlar eğitimcilerdir ve alandaki yeniliklerle gelişimleri takip edip onlara uyum sağlayabilmeleri bir gereksinimdir. Bu bakımdan çağdaş ve disiplinlerarası bir bilim dalı olan dilbilimden yararlanabilme becerisi Türkçe öğreticileri için eğitim sürecinde fark yaratacaktır. Bu doğrultuda "Dilbilim kavramları Türkçe öğretiminde nasıl somutlaştırılıp işlevsel hale getirilebilir?" sorusu araştırmanın problem cümlesini oluşturmaktadır.

1.2. Amaç

Bu araştırmanın amacı, dilbilimsel birtakım kuram ve uygulamaların Türkçe eğitiminde kullanılabilirlik durumlarını ve kullanıldıkları takdirde dersin öğretime sağlayacağı olası katkıları değerlendirmek ayrıca bunların dersin öğretim sürecinde ne şekilde var edilebileceğiyle ilgili Türkçe öğretmenlerine pratik öneriler sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Dilbilimsel kavramlardan Türkçe eğitimi sürecinde yararlanılabilir mi?
2. Türkçe öğretiminde dilbilimin hangi kavram ve kuramlarından yararlanılabilir ve bu kavramlar Türkçe öğretiminde nasıl somut hale getirilip amaca uygun kullanılabilir?

1.3. Önem

Kökeni insanlık tarihi kadar eskilere dayanan, uygarlıkların doğuşunda ve gelişiminde hayati rol oynayan, bugün hâlâ birçok gizeme sahip olan dil insanı diğer canlılardan ayıran en önemli ayrıcalıklardandır. İnsan sosyal bir varlıktır ve ilk çağlardan bugüne her daim topluluk halinde yaşamıştır. Toplu halde yaşayan insanlar birbirleriyle iletişim kurabilmek için dilin imkânlarını kullanmışlardır. Ünalın (2014) ifade ettiği gibi insanın varlığı dil ile mümkün olduğu gibi toplumların varlığı da ancak dil ile mümkün olmaktadır. Dil yoksa toplum da yoktur. İnsanın varoluşundan bu yana gösterdiği her başarıda dilin payı vardır. Kültür, edebiyat, müzik vb. her türlü bilim ve sanat dalında bugün geline nokta dil sayesinde. Kısacası insan dile borçludur. Bu sebeple dili iyi ve doğru kullanmak, her bilinçli insan için bir ilke olmalıdır. Çevremizdeki insanlarla doğru biçimde iletişim kurmamız da bu ilkeye bağlıdır.

Dünyada en gelişmiş kendini ifade etme aracı dildir. Dilden daha kusursuz ve işlevsel bir iletişim aracı yoktur. Dil soyut kavramları, düşünce ve duygu dünyamızı en etkili ifade eden bildirişim vasıtasıdır. Dünyaya geldiğimizde bu doğal iletişim aracını çevremizde hazır biçimde buluruz. Doğup büyüyen herkes çevresinde kullanılan dili edinir yani dil olgusunun farkına varmaya ve onu anlamaya başlar. Her insan içine doğduğu toplumun dilini bir şekilde kullanır ancak dilin kullanım şekli bireyden bireye farklılık gösterir. Söz gelimi insanlar, yetenek ve eğitim seviyelerine göre dili kullanır. Dil etkili ve bilinçli kullanıldığında insan, gündelik yaşantısında çevresiyle kolaylıkla olumlu ilişkiler kurabilir bunun sonucunda sosyal hayatında hatta iş hayatı ve diğer alanlarda da başarılı olur. Bu bakımdan dili doğru ve güzel kullanan bireyler toplumda daha başarılı olurlar. Güzel ve etkili konuşmak için sürekli bir tutku ile çalışmak gerekir (Yörük, 1995: 3). Bunu gerçekleştirmek için bireysel çabanın önemi inkâr edilemez ancak dil eğitiminden sorumlu kurum ve kişilerin de üzerine düşen sorumluluğun farkında olması gerekir.

Özellikle ana dili eğitiminin çağdaş dünyanın standartlarının gerisinde kalmaması her ulus için bir zorunluluktur çünkü bir milletin varlığı ancak dilinin

varlığıyla. Bugün Hititçe konuşulup yazılmadığı için Hititlerin varlığından da söz edilemez.

Ana dili; çocuğun annesinden, diğer aile bireylerinden, çevresindeki kişilerden, içinde bulunduğu sosyal topluluktan edindiği dildir. Edinmek terimi bu süreç bireyin iradesi dışında geliştiği için kullanılır. Ana dili, insan hayatında olmazsa olmaz bir yere sahip olan dildir. Ana dili, daha anne karnında edinilmeye başlanıp doğumdan sonraki yıllarda da gelişen, biçimlenen dildir. Bu doğal sürece okul yıllarıyla birlikte önce sınıf öğretmenleri daha sonra Türkçe öğretmenleri tarafından planlı bir müdahalede bulunulur. Bu müdahaleler aslında bir çeşit iyileştirme teşebbüsüdür. Bunların eksikliğinde birey ölçünlü dilden uzak, çevresine has, bölgesel bir dil benimseme eğilimine girmektedir. Özellikle ilk ve ortaöğretim dönemlerinde ana dili eğitimi çeşitli sebeplerden sağlıklı bir şekilde işlemezse çocuğun yanlış dil kullanımı yaşam boyu devam edebilmektedir.

Ana dili öğretiminin temel amacı; anlama gücünün geliştirilmesi, anlatım beceri ve alışkanlığının kazandırılması, dinleme ve okuma alışkanlığı ve zevkinin oluşturulması, kişisel aktif ve pasif söz varlığının zenginleştirilmesi, temel dil bilgisi kurallarının öğretilmesi ve dil bilinci ile sevgisinin oluşturulmasıdır (Kavcar, Oğuzkan ve Sever, 1995). Bu amaçların gerçekleşmesi, çocuğun bilişsel ve duyuşsal hazır bulunuşluk seviyesine olduğu gibi verilecek eğitim sürecinin doğru planlanmasına özellikle eğitimi gerçekleştirecek olan öğretmenlerin donanımına ve yaklaşımlarına bağlıdır. Ana dili eğitimi ve öğretimi için programlar oluşturulurken çocuğun neyi, ne şekilde, hangi zaman diliminde öğreneceğinin yanı sıra kimden öğreneceğinin de üzerinde durulmalıdır.

Ülkemizde ana dili öğretimiyle ilgili yapılan ulusal ve uluslararası araştırmalar, bu alanda verilen eğitimin başarısız olduğunu ve dil eğitiminde önemli sorunların yaşandığını ortaya koymaktadır (Özbay, 2004, s. 2805; Anılan, 2004, s. 1293; Özyürek, 2004, s. 469; Şahin, 2007, s. 302). Bu sorunların altında yatan sebeplerin bir kısmı da kuşkusuz ana dili öğreticileri ile ilgilidir.

Bunlar arasında anlatılan birtakım kavramların soyut veya havada kalması, teknolojik materyal ve öğretim yöntem-tekniklerini kullanamama,

konuyu öğrenci seviyesine inerek anlatamama, alandaki güncel gelişim ve uygulamaları takip etmeme buna ek olarak dilin modern yüzü dilbilimin sunduğu yeni yaklaşımlardan haberdar olmama ya da dilbilimsel hangi verinin nasıl ve nerede uygulanacağı ile ilgili sorun yaşamaları sayılabilir.

Yapılan araştırmalar Türkçe öğretmenlerinin dilbilim alanında bilgi düzeylerinin yeterli olmadığını ve dilbilim ile dil bilgisi ayrımını yeterince içselleştiremediğini göstermektedir. Bulgulardan elde edilen bu veriler Türkçe öğretiminin dilbilimden yoksun bir şekilde gerçekleştirildiği anlamına gelir ki bu ciddi bir eksikliklerdir. Ne var ki bu eksiklik sadece öğretmenlerden kaynaklanmamaktadır. Türkiye’de bu konuya eğilen çalışma sayısının az ya da kapsamsız olması, eğitim ortamlarında uygulanabilirlikten uzak olması da dilbilimin öğretmenlerce tanınıp kullanılması önünde bir engeldir. Araştırmanın bu engeli aşmada Türkçe öğretmenlerine katkı sağlayacağı ve alana hizmet edeceği düşünülmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırma, Türkçenin ana dili olarak eğitimi ve öğretiminde kullanılmasının etkili olacağı düşünülen dilbilim kavramları sınırlıdır. Kavramların yabancılarla Türkçe öğretimi veya çok dilli öğrencilere Türkçe öğretimine olası katkısı ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.

Araştırma, Türkçe dersinin ilköğretim II. kademesindeki içeriği ve bu dersi alacak öğrencilerin gelişim ve yaş düzeyi için uygulanabilir etkinliklerle sınırlıdır.

1.5. Varsayımlar

Dilbilime ait hangi kuram ve uygulamaların Türkçe eğitiminde ne şekilde kullanılabileceğini açıkça ortaya koymayı ve bu konuda Türkçe öğretmenlerine fikir vermeyi amaçlamaya yönelik olan bu çalışmanın yönteminin betimsel tarama olduğu ve bu yöntemin araştırmanın amacına uygun olduğu,

Dilbilimsel birtakım kuramların dil eğitime kaynaklık ettiği,

Dil eğitimine katkı sağlayacağı düşünülen bazı dilbilimsel kavramların ders içerisinde nasıl uygulanacağı ile ilgili Türkçe öğretmenlerinin yeterince fikir sahibi olmadığı,

Dilbilimsel kavramların etkinlikler yardımıyla Türkçe eğitimi sürecine dâhil edilebileceği varsayılmıştır.

1.6. Tanımlar

Dil: İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş sosyal bir kurumdur (Ergin, 1980: 3).

Ana Dili: İnsanın doğup büyüdüğü aile ve soyca bağlı bulunduğu toplum çevresinden öğrendiği, bilinçaltına inen ve kişilerle toplum arasındaki ilişkilerde en güçlü bağı oluşturan dil (Korkmaz 1992: 8).

Dil Edinimi: Çocuk hiçbir özel gayret göstermeden ve hiçbir özel yardım almadan aile dediğimiz doğal eğitim ortamında kendisine bir dil kurar. Buna "dil edinimi" denmektedir (Sezer, 1993: 94).

Dil Bilimi: Dillerin yapısını, gelişmesini, dünyada yayılmasını ve aralarındaki ilişkileri ses, biçim, anlam ve cümle bilgisi bakımından genel veya karşılaştırmalı olarak inceleyen bilim, lisaniyat, lengüistik, filoloji (TDK, 2011: 665).

Kuram: Sistemli bir biçimde düzenlenmiş birçok olayı açıklayan ve bir bilime temel olan kurallar, yasalar bütünü, nazariye, teori (TDK, 2011: 1528).

2. KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Kuramsal Bilgiler

Bu başlıkta dilin tanımı, dil bilgisi-dilbilim ayrımı, dil bilimi ve alt alanları, ana dili eğitimi ve Türkçe öğretimi ile bilgiler ele alınmıştır.

2.1.1. Dil Nedir?

Tek bir pencereden bakılamayacak kadar çok yönlü bir yapıya sahip olan dil, "insan oluş macerasının varlık alanına ilk adımıdır, insanın yarattığı ve onunla var olduğu dünyasıdır" (Erenoğlu, 2008, s. 65). İnsan düşünebilmesiyle diğer varlıklardan ayrılır. Dil ile düşünce ise sıkı bir ilişki içerisinde. Dil düşüncenin daha kalıcı hale gelmesini sağlar. Yazının henüz bulunmadığı dönemlerde gelecek kuşaklara aktarılacak istenen değerler dilden dile dolayarak günümüze kadar korunabilmiştir. İnsanların kendilerini ifade etme; duygu, düşünce, soru ve isteklerini anlatma aracı olarak kullandıkları dil, "sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır bularak edinmeye başladığımız, doğduran doğruya insana özgü, çok güçlü, büyülü bir düzendir; düşünme ve düşünüleni aktarma dizgesidir" (Aksan, 2006, s. 13).

İnsan yaşamının ve toplumsal hayatın sağlıklı bir şekilde sürmesini sağlayan en önemli unsurlardan biri olan dil, "geçmişten günümüze, insanın sürekli üzerinde durduğu ve gücünü keşfetmek için çeşitli çalışmalar yaptığı bir olgudur" (Şenyüz, 2014, s. 9). Her dönemde merak ve araştırma konusu olmayı başaran dil bugün hâlâ aydınlatılmayı bekleyen taraflarıyla popüleritesini sürdürmektedir. Dilin daimi bir ilgi odağı olmasının bir sebebi de kişiyi yansıtan kusursuz bir ayna işlevi görmesindendir. Dil yalnızca kişinin değil ait olduğu ulusun da bir terennümüdür ilaveten belleğidir. Nesiller kendilerinden önceki deneyim ve birikimlere dil aracılığıyla ulaşır. Atatürk "Türk dili, Türk milletin zihnidir, kalbidir." diyerek dilin bir millet için ne anlama geldiğini vurgulamıştır. Milli birlik ve beraberliğin, milli varlığın sürmesini sağlayan dil, kullanıcılarından özen istemektedir. Hem yazarken hem de konuşurken dile hak ettiği itina gösterilmelidir.

2.1.2. Dil Bilgisi-Dil Bilimi Ayrımı

Ana ögeleri dil olan fakat içerik ve işleyişleri kimi yönlerden farklılık gösteren dil bilgisi ve dil bilimi Türkiye’de çoğunlukla tamamen farklı alanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu farklılığın nedenlerinin başında geleneksel dil bilgisinin bilim dışı şekilde kuralcı olması öne sürülmekte, iki alanın araştırmacıları karşıt saflarda düşünülmektedir bu da Türkçe çalışmalarında bir kavram karmaşası meydana getirmektedir.

Dil bilgisi, bir dilin doğru yazılıp okunması ve doğru konuşulması için uyulması gereken kuralları gösteren bir bilgi dalı olarak tarif edilebilir. Banguoğlu’ya (1990: 19) göre gramer “dili iyi kullanma sanatını öğretir. Düşünce ve duyguları daha düzgün ve tam olarak anlamamıza ve anlatmamıza yardım eder. Gramer bilgisi sayesinde daha doğru, daha mükemmel düşünmeye de alışırız. Bu bilgi dil düzeninin koruyucusudur.”

İlköğretim sürecinde dil bilgisi öğretimi; öğrencilerin ana dillerini doğru ve güzel bir şekilde kullanmayı öğrenmelerini, anlama ve anlatma becerisi kazanarak içinde bulundukları çevreyle iletişim kurmalarını amaçlar. Dil bilgisi öğretimi; dört temel beceri dinleme, konuşma, okuma ve yazmanın geliştirilmesinde de destekleyici bir alan olarak düşünülebilir. Ülkemizde yapılmış bir çalışma da (Onan 2005: 726-737) bu savı desteklemektedir. İlköğretim ikinci kademe için planlanan Türkçe öğretiminde söz dizimi, fonetik, semantik ve morfoloji gibi temel dil yapılarının öğrencilerin anlama becerilerini geliştirmedeki fonksiyonları değerlendirilmiş; bu yapıların hem anlama sürecine zemin hazırlama hem de bu becerileri geliştirmede pek çok işlevi bulunduğu tespit edilmiştir.

Dil bilgisi öğretimi öğrencilere ana dillerini doğru kullanma becerisini kazandıracak nitelikte olmalıdır. Bu doğrultuda dil bilgisi öğretiminin, etkili iletişimin temelini oluşturma gibi örtük bir amacı olduğu düşünülebilir. “Nitekim dil bilgisi öğretiminin esas gayesi, bilinçaltındaki dil bilgisini bilinç seviyesine çıkardıktan sonra iletişim sırasında kullanıma koyabilmek ve öğrencilerin bilinmeyen dil kurallarının farkına varmalarını sağlamaktır.

Böylece, öğrenciler etkili bir iletişim kurabilirler” (Sezer, Oğuzkan vd. 1991: 229-230).

Çoğu zaman dil bilgisiyle aynı anlama geldiği düşünülen dil bilimi, hem dil bilgisine hem de birçok bilim dalına göre yeni bir alandır ve dile bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşması, dili geniş bir çerçeveden betimlemesi yönüyle dil bilgisinden ayrılır. “Dilbilim insan dili denilen şeyi her yönü ile inceleyen ve bu yolda, başka bilim dalları ile de bilgi alışverişinde bulunan bağımsız bir çalışma alanıdır” (Başkan, 2003: 153). Dilbilim disiplinler arası ilişkilerin olanaklarından yararlandığından çeşitli bilim dallarındaki ortak unsurları bir araya getirir ve bu dallar ile dil arasında anlamlı bir bütünlük oluşturur. Bu da dil çalışmalarının çok yönlü bir şekilde gelişmesine yardımcı olur.

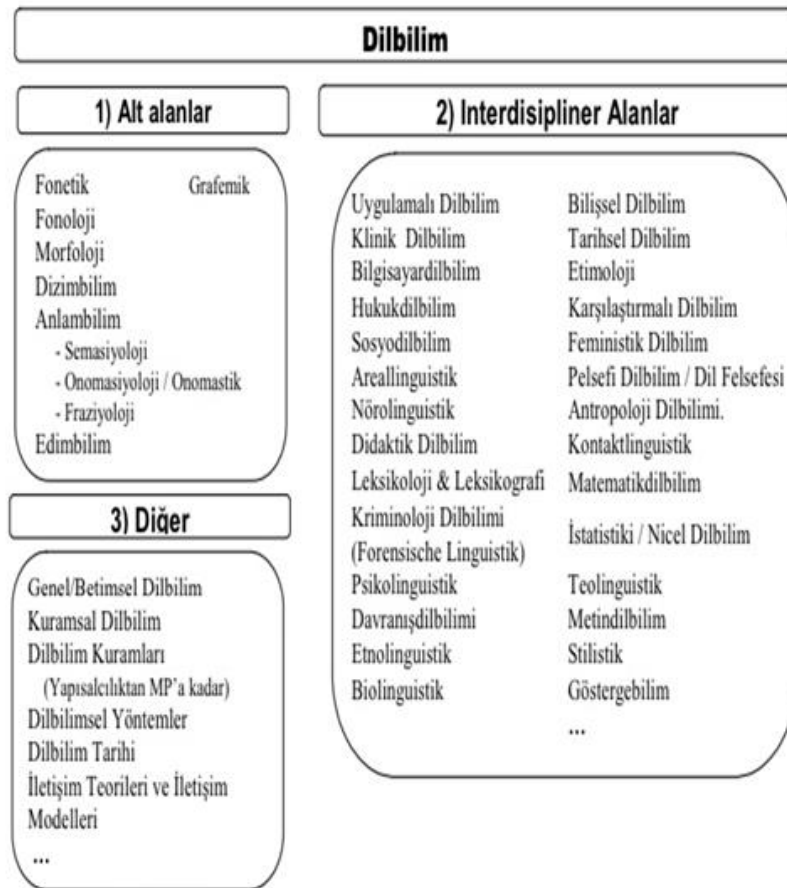
Dilbilim; ana dili öğretimi, yabancı dil öğretimi gibi dille doğrudan ilgili alanlara çalışma yöntemi ve teknikleri sunmak, dilin zaman içerisindeki değişimini incelemek, dilin nörofizyolojik temellerini anlamak, beyindeki dil üretim mekanizmasının işleyişini çözmek, insanın dil yetisini kazanma süreçlerini anlamak gibi pek çok konuyla ilgilenerek bu konuları çözüme kavuşturmaktadır. İnsan hayatının çok çeşitli alanlarında dil biliminin sağladığı yararları görmek mümkündür. Örneğin bir dilin yapısını anlama ve anlamlandırmada dilbilim çeviri dalına büyük katkı sağlar. Ek olarak dilin yazılı ve sözlü olarak kullanımına yönelik genel eğilim ve kuralları ortaya koymada, dilin nasıl edinildiğini araştırma hatta konuşma bozukluklarının tedavisi edilmesinde bile dilbilimin çok büyük payı vardır.

Sonuç olarak, dil bilgisi ve dil bilime karşıt disiplinler demek pek doğru olmaz. Dil bilimi, dil ile ilgili disiplinleri birleştiren bir çatı bilimdir. Dil bilgisi ise yine dil biliminin kapsama alanı içinde yer alan dallardan biridir. “Nasıl hekimlik bilgisi, anatomi biliminin uygulama alanlarından biriyse, dil bilgisi de, dil biliminin uygulama alanlarından birisidir” (Gemalmaz, 1995: 83) Bugün gelinen noktada dil bilgisinin, dil bilimin uygulamaya dayalı bir alt dalı olduğu fikri, dil bilimci ile dil bilgisi ayrımına dikkat çeken birçok isim tarafından da kabul edilmektedir. Söz konusu iki dalın iş birliği ve etkileşim içinde olması Türk dili adına faydalı olacaktır

2.1.3. Dil Bilimi ve Alt Alanları

Dilbilim; sözlükteki anlamıyla, dillerin yapısını ve gelişimini, dünyadaki yayılımlarını ve diller arasındaki ilişkileri ses, biçim, anlam ve cümle bilgisi bakımından genel veya karşılaştırmalı olarak inceleyen bilim dalıdır. Her dilin kendine has ses sistemi, kelime varlığı ve gramer kuralları vardır. Dilin bu yönleri, dilbilim ve ilgili dalları tarafından incelenir. Dilbilimin dilin özelliklerini incelediği alt alanları şunlardır:

- Ses Bilgisi (Phonology) ve Sesbilim (Phonetics)
- Biçim Bilimi (Morphology)
- Söz Dizimi (Syntax)
- Anlam Bilimi (Semantics)
- Edim Bilimi (Pragmatics)

Şekil 1. Dilbilimin Alt ve Uygulama Alanları

2.1.3.1. Ses Bilgisi ve Ses Bilimi

Bir dilin seslerini, meydana gelişlerini boğumlanma özellikleri, sözlerdeki sıralanışları, yüklendikleri görevler ve uğradıkları çeşitli değişimler açısından inceleyen dil bilgisi dalına, ses bilgisi denir (Karaağaç, 2010: 81).

Ses bilgisi üç temel alana ayrılır: işitsel ses bilgisi, işitimsel / titreşimsel ses bilgisi ve söyleyiş ses bilgisi. Temel konu başlıkları dünya dilleri ve konuşma sesleri, konuşma organlarının anatomisi, herhangi bir dilde sözcelerin ses bilgisel çevriyazı, konuşma seslerinin sınıflandırılması ve temsil edilmesi olarak özetlenebilir (Alagözlü, 2016: 184).

Ses bilgisi bir dilin seslerini; ortaya çıkışları, artikülasyon özellikleri, sözcükteki sıralanışları, yüklendikleri görevler ve uğradıkları çeşitli değişimler açılarından inceleyen dil bilgisi alanıdır.

Dil olgusunun en küçük yapı taşı sestir. Her dil kendine özgü ses dizimine sahiptir. Ses bilgisi; ses, ses birimi, seslik gibi sese ait ana kavramlara açıklama getirip sesteki değişim ve gelişimleri inceler.

“Sesbilim öncelikle dillerin ses örüntülerini, bir dil düzeneğinde seslerin nasıl dizildiğini ve sözcük oluşturmak için yan yana geldiklerinde birbirlerini nasıl etkilediklerini araştırır. Sesbilim, sesbilimsel süreçlerin kurallarını açıklamaya çalışır. Ayrıca belirli bir dili konuşanların ses örüntüleri hakkında sahip olduğu bilgi türü içinde kullanılan bir terimdir. Bu anlamda, sesbilimsel bilgi konuşmacının anlamlı sözceler üretmesini, kendi diline ait özgün örüntüyü tanımasını ve onu yabancı bir aksandan ayırt etmesini sağlar. Sesbilim terimi dolayısıyla hem bir dildeki ses dizimini çalışan bilim dalını, hem de bir dile ait ses bilgisini tanımlar. Temelde ses bilgisi ve sesbilim aynı ilkeleri kullandığından ayırt edilmesi zor iki alandır. Sesbilgisi ile Sesbilim’i karşılaştırmak gerekirse, her ne kadar her ikisi de dilbilimin alt çalışma alanları olarak sesbirimleri incelese de iki alan birbirinden birçok açıdan ayırt edilebilir. Ses bilgisi, konuşma seslerinin nasıl oluştuğunu, iletildiğini ve alıcı tarafından nasıl algılandığını araştırır. Diğer yandan sesbilim seslerin kimi farklı dillerde nasıl örüntülendiğini çalışır. Bir anlamda sesbilim, ses bilgisinin bir alt alanıdır. Sesbilgisi bu açıdan daha geniş bir bakış açısına sahiptir” (Alagözlü, 2016: 190).

Kısacası hem sesbilim hem ses bilgisi doğal dillerin sesleri ile ilgilenmektedir fakat özel amaçları bakımından ayrılık gösterir.

2.1.3.2. Biçim Bilimi

Biçim bilimi, bir dilin en küçük biçim ve anlam birimleri olan biçim birimlerini inceleyen alandır. Yapıbilim veya morfoloji de denmektedir. Sözcüklerin iç yapısını inceleyen dilbilimin bir alt dalı olarak biçim bilimi, sözcükler-biçimlerin ve biçimbirimlerin sözlükçede oluşum süreçlerini araştırır (Haspelmath&Simler, 2010). Dil sisteminde yer alan sözcüklerin kategorilerini, yapım ve çekim eklerini, sözcüklerin biçimleniş şekillerini gösteren soyut dizgeler biçim biliminin inceleme alanı içerisindedir.

Aynı zamanda biçimbilim, anadil konuşucularının sözcüklerin başlangıç ve bitiş noktalarını ayırt edebilmelerini sağlar. Uzun (2006)'a göre, dillerde kavşaklar vardır ve anadil konuşucusu hangi biçimbirimler arasında bu kavşakların olduğunu ve sadece tümcede kaç sözcük olduğunu sadece o dilin sesbilimsel ölçütlerinden değil biçimbilimsel ölçütlerinden de faydalanarak söyleyebilir (Uzun, 2006: 14).

Biçim bilimi, kelimelerin bütün dünya dillerinde nasıl biçimlendiği ile ilgilenen dil bilgisi dalıdır. Sözcüklerin oluşum süreçlerini ve kuruluşlarını inceler. Bu açıdan yapıbilimciler; ekleme, birleştirme, yeniden-çoğaltma gibi kelime süreçlerini araştırır.

2.1.3.3. Söz Dizimi

Söz dizimi, cümle bilgisi, tümce bilgisi ya da sentaks en yalın tanımıyla bir dilin kelimeleri yan yana getirme şartlarını tayin eden kurallar bütünüdür.

Bir dilde, kelimelerin küme ya da cümle oluşturacak şekilde bir araya gelmesinin kurallarını, bu sözcük gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışını ve cümle yapılarını inceleyen dil bilgisi alanıdır. Küçüksakarya'ya (2020) göre söz dizimi ilkelerini; sözcüklerin dil bilgisel sıralanışı, kabul edilebilirliği, kurucuların sınıflandırılması ve anlam ilişkileri oluşturur.

Herhangi bir dilin konuşanı sonsuz sayıda tümce kurup anlayabilir ancak konuştuğu dilin dizgesine ait bütün tümceleri zihninde bulunduramayacağı için doğal dil konuşucusunun tümce kurma ile ilgili kurallara sahip olduğu söylenir.

Bu kurallar, sözlükçenin sözdizimsel bilgi kısmında bulunmaktadır ve sözdizimsel bilgi bölümünde sözlüksel birimin ulamlama ve altulamlama özellikleri kodlanmıştır. Bu kodlama sözcük öbeklerinin birbirleriyle ilişkisi ve tümcedeki konumuyla ilgilidir (Fromkin vd., 2014: 76-77).

Söz dizimi çalışmalarındaki temel amaç, cümleyi oluşturan kelime gruplarını ortaya çıkarmak, kelime gruplarının oluşumlarını incelemek ve cümleyi öge yönünden değerlendirmektir.

2.1.3.4. Anlam Bilgisi

Semantik, dili anlam yönünden ele alan, göstergenin gösterilen bölümünü ya da içeriği eş süremli ve art süremli açılardan inceleyen bilim dalıdır (Vardar, 2007: 18). Semantik, dil incelemelerinin anlamla ilgili olan dalıdır. Dilde anlamların nasıl dile getirildiğini çözümlemeyi ve açıklamayı amaçlar (Mutlu, 1995: 40).

“Anlambilim; biçimbirimlerin, sözcüklerin, öbeklerin ve tümcelerin anlamlarını ve birbirleriyle olan anlam ilişkilerini inceleyen dilbilgisi bileşenidir. Dış dünyayı algılamayı sağlayan göstergeler dizgesine yüklenen anlamların dil birimlerine dönüşmesi anlambilim alanıyla ilişkilidir. Anlambilimin alt alanları sözcüklerin anlam ilişkilerini araştıran sözlüksel anlambilim ve sözcükten daha büyük sözdizimsel birimlerin anlam ilişkilerini araştıran öbeksel ya da tümcesel anlambilimdir” (Fromkin vd., 2014: 140).

Semantik, kelimeleri ve kelime guruplarını anlam bakımından inceleyen bilim dalıdır. Sözcüklerin manasını, bağlamını, yapısını, tarihi gelişimini, insan tutum ve davranışlarıyla olan ilişkisini inceler. Sözcüklerin anlamları üzerinde akademik ve eleştirel nitelikte araştırmalar yapar. Anlam boyutunda görülen değişimler, dilsel yapıların içeriğe olan etkileri semantiğin inceleme alanına girer.

2.1.3.5. Edim Bilimi

Edimbilim, “bildirişim durumu içindeki konuşucuların göstergeleri kullanmasını, bu edime eşlik eden çeşitli olguları (güdülenme, etkileşim, tepki vb.) inceleyen dal” olarak tanımlanmaktadır (Vardar, 1988: 92). İmer, Kocaman ve Özsoy (2011: 122) edimbilimin çalışma konuları arasında gösterim, sözdizimsel ön sayılıtlar, örtük anlam ve söz eylemlerin yer aldığını ve bu

konularda yapılan çalışmaların amacının dil ile dış bağlam ilişkisini ortaya koymak olduğunu ifade etmiştir.

Klasik dilbilim anlayışında cümleler aracılığıyla iletişim sağlandığı kabul edilir ve cümle yapıları üzerinde çalışma yapıldı. Yapısal özellikleri önemseyen bu anlayış daha çok yazı diline odaklanır, konuşma dili ve iletişim ortamlarının şartlarını ele almazdı ancak edimbilim sözlü dil kullanımlarını da ele alır ve sadece yapıları incelemenin yeterli olmayacağını, bunun yanında durum, bağlam gibi cümle dışı etkenlerin de değerlendirilmesi gerektiğini savunur.

2.1.4. Ana Dili Eğitimi

"Ana dili öyle bir şeydi ki aynı şeyi başka dilde söylediğinde bütün anlamı, rengi, kokusu yitip gidiyordu."

Zülfü Livaneli

Ana dili, "çocuğun ailesinden ve içinde yaşadığı topluluktan edindiği dil anlamına gelmektedir" (TDK, 2011: 119). Ana dili, "başlangıçta aileden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunulan çevreden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireylerin toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir" (Aksan, 1998: 81). Ülkemizde birçok insan "ana dili" ile "ana dil" terimlerini birbirlerinin yerine kullanmakta ve aradaki ayrımı bilmemektedir. Ana dil, kaynaklarda birden çok dile kaynaklık eden dil, akraba dillerin türediği dil olarak verilmektedir" (Hengirmen, 1999: 25).

Doğan Aksan, "ana dili" kavramında "ana" sözcüğünün kullanılmasını, bu dil öğrenilirken çocuğun annesi ile olan güçlü ilişkisine dayandırmaktadır. Gerçekten de dil öğrenim sürecinde annenin bilinçli ya da bilinçsiz olarak sergilediği dile ilişkin tutumlar çocuğun dil gelişimi açısından önemlidir.

Ana dili bir milleti birbirine bağlayan öğelerin de başında gelir. Aynı dili konuştuğumuz kişilerle aramızda bir bağ, akrabalık var gibi hissederiz. Ana dilimizin konuşulmadığı bir bölgede çeşitli nedenlerden bulunuyorsak kulaklarımız ilk kendi dilimizi konuşan birilerini arar ve böyle birine denk geldiğimizde bir yakınımızı görmüş gibi mutlu oluruz hatta güvende hissederiz. "Ana dili bilinci ve sevgisi aynı ulus içersinde yaşayan insanlar arasında ortak bir

düşünce sistemi, evreni birlikte anlama ve kavrama yeteneği kazandırır. Bu da aynı ulus içerisindeki insanlar arasındaki bağı kuvvetlendirir” (Aksan, 1994: 63-64).

Bu sebeplerden ana dilinin öğretimi üzerinde önem ve özenle durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkar. “Çağdaşlaşan dünyada öğrencileri, dinamik, üretken, yaratıcı zekâyâ sahip kılan bir dil öğretimine ihtiyaç vardır. Örneğin; ana dili öğretimi doğası gereği bir sanat eğitimi sürecidir. Öğrenci yaratıcı yetilerinin ve gizil güçlerinin açığa çıkartılabilmesi için, düzeyine uygun sanat niteliği olan metinlerle karşılaştırılmalıdır” (Sever, 2002: 192).

Ana dili öğretiminin Türk ve dünya edebiyatından seçkin eserlerle zenginleştirilmesi atlanmaması gereken bir noktadır. Binyazar’a (1983) göre çocuğu ana dilinin beğenisine vardırın metinlerin özellikleri arasında; gerçeklik, inandırıcılık, sorunsallık ve beğeni yönünden yetkin olmak vardır. “Edebiyat eserleri insana özgü bazı değer ve niteliklerin yerleşip kökleşmesi, toplumsal yaşamın ve çağın gerektirdiği değerlerin benimsenmesi yolunda önemli roller oynar” (Kavcar, 1999:6).

Ana dilinin, salt bilgilerinin aktarılması ve belletilmesinden çok, düşünme yeteneğini geliştirici bir yöntemle öğretilmesi gerekir. Bu sebeple metin çözümlemesi bu ders için vazgeçilmez bir çalışma olmalıdır. Seçilmiş metinlerin çözümlenip yorumlanmasıyla bir yandan kavrayış ve irdeleme gücünün geliştirilmesi, öbür yandan da ana dilinin anlatım gücünün, inceliklerinin tanınması, kelime varlığının sindirilmesi ve zenginleştirilmesi sağlanır. Bu çalışmayla öğrenciye eleştirel okuma, mantık düzeni içinde düşünme ve düşüncelerini açıklama yeteneği kazandırılır (Tezcan, 1983: 76).

“Okuma, yazma, dinleme ve konuşma açısından dilin etkin öğretimi çok önemlidir. Etkin ana dili eğitimi insanın doğuştan getirdiği zihinsel alt yapıyı dikkate alan bir niteliğe sahip olmak zorundadır. Çünkü insandaki dil yetisi belli bir dille desteklendiği zaman işlerlik kazanan yapıdadır” (Akerson, 2000: 12). “Ana dili öğretiminin işlevselliğini arttırmak için, öğretimin eğitici sosyal faaliyetlerle desteklenmesi gerekmektedir. Böylelikle üniversitelerde okuyan bireyler, sosyal faaliyetler yaparken, dil becerilerini uygulama sırasında

geliştirebilecekler, bu becerileri kalıcı davranış haline getirebileceklerdir” (Önkaş, 2010: 124).

Dil eğitimi aynı zamanda düşünce eğitimidir. İnsanın düşüncesi, kişiliğini de ortaya koyar. Çağdaş bilim, teknik ve sanat gelişmelerine ayak uydurabilmek için, ana diline bağlı ve saygılı kuşaklar yetiştirilmesi, ortak bir dil ve yazı dili ile ulusal birliğin güçlendirilmesinin kavranılması gerekir (Aksan, 1994:69). Tüm bu sayılan işlevlere ve amaçlara uygun bir ana dili eğitimi ve öğretimi bireylerin üst düzey dilsel becerilerinin gelişmesini ve çağdaş dünyada daha etkili bir kimliğe sahip olmalarını sağlayacaktır.

2.1.5. Türkçe Öğretimi

“İnsan zekâsının dilde yarattığı mucizeyi görmek için Türk dilini inceleyiniz.”

Alman Dilbilimci Max Müller

Türkçenin ana dili olarak öğretimi çok eskilere dayanmamaktadır. Osmanlının eğitim kurumlarında “ana dili” diye bir kavram yoktur. Bilimsel alanda çalışmalar; ortaokullar ve liseler için Türkçe kitapları hazırlama, bu kitaplarda seçilen metinlerde hümanist ve yararcı ölçülerin kullanılması cumhuriyetle birlikte başlamıştır (Özdemir, 1983: 24).

Uzun yıllar boyunca Türkçenin öğretiminde davranışçı yaklaşımdan yararlanılmıştır. Davranışçı öğretim programlarında öğretilecek bilgiler ve davranışlar aşama aşama sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmada çoğunlukla Bloom ve arkadaşlarının oluşturdukları “Bloom Taksonomisi” kullanılmaktadır. Taksonomi, istendik davranışların basitten karmaşığa, kolaydan zora, somuttan soyuta, birbirinin ön koşulu olacak şekilde aşamalı sıralanmasına denilmektedir (Güneş, 2012: 36).

Türkçe öğretiminde bir dönüm noktası kabul edilebilecek olan yapılandırıcı yaklaşım 2005 yılında uygulamaya konulan yeni programlarla ön plana çıkarılmıştır.

“Yeni Türkçe programlarında yapılandırıcı yaklaşım merkeze alınarak çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme, beyin temelli öğrenme, bireysel farklılıklara duyarlılık, sarmal ve tematik yaklaşım, beceri

yaklaşımı gibi çeşitli yaklaşım ve modellerden yararlanılmıştır. Öğrencilerde geliştirilecek temel beceriler olarak Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanma, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, problem çözme, araştırma, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimcilik, karar verme, kişisel ve sosyal değerlere önem verme gibi beceriler sıralanmıştır” (MEB, 2005).

Çağa uygun bir Türkçe öğretimi sürecinde öğretmenin rolü öğrenmeyi kolaylaştırmaktır. Bu sebeple öğretmen, öğrenme faaliyetleri yapılırken öğrencilerini takip eder, ihtiyaç halinde onlara kılavuzluk eder. Bireysel farklılıkları da göz önünde tutarak öğrenciler için öğrenme sürecini nasıl basitleştireceğini planlar. Türkçe derslerinde öğretmen; dinleme, okuma, yazma, konuşma ve dil bilgisi becerilerine ilişkin etkinliklerde öğrencilerine sadece soru soran değil aynı zamanda öğrencilerinin öğrendikleri her yeni bilgiye eleştirel bir tutumla yaklaşabilme alışkanlığı kazandıran, onların karşılaştırma ve değerlendirme yapmalarını, soru sormalarını, akıl yürütmelerini sağlayan kişidir.

Kısacası öğretmenin süreçteki en önemli rolü doğru bir rehber olabilmektir. Türkçe öğretiminde öğretmen daha çok soran değil, sorduran, bulan değil, bulduran, bulmaya yönlendiren bir yönetmen olmalıdır. (Sever, 2008: 28) Öğretmenlerin derslerde kullandıkları yöntem ve tekniklerin hangi yaklaşımla ilişkili olduğunu bilmeleri, Türkçe öğretimini daha farkında yürütmeleri açısından önem taşır.

Türkçe derslerinde okuduğu ya da dinlediği metin üzerinde düşünen, düşündüklerini sorgulayan öğrencilerin, sadece dinlediği ya da okuduğuyla ilgili sorulan sorulara yanıt veren öğrencilere göre daha iyi öğrendiği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.

Modern yaklaşım, yöntem ve tekniklere rağmen Türkçe öğretiminde hala geleneksel uygulamaların sürdüğü görülmektedir. Bu uygulamalara hiç zaman yitirmeksizin son verilmeli, Türkçenin bilgi, ezber değil beceriye dayalı bir ders olduğu unutulmamalıdır. Özellikle dört temel dil becerisinin gelişimine ağırlık verilmelidir. Dil bilgisi ve dil bilimi ayrı alanlar olarak düşünülmemeli anlama ve anlatma becerilerinin içerisine bu becerileri geliştirmeye elverişli bir şekilde serpiştirilmelidir.

2.2. İlgili Araştırmalar

Dilber'in (2017), "Dilbilim Kavramları Işığında Türkçe Öğretimi" isimli makalesinde, Ana dili olarak Türkçe öğretiminde hem öğretmen yetiştirme sürecinde hem de ilköğretim öğrencisi yetiştirme alanında dilbilime ve bu alanın elde ettiği verilere yeterince önem verilmediğinden, gelişmiş ülkelerde ana dili eğitimi sürecinde dilbilimden ve verilerinden genel itibarıyla yararlanıldığından söz edilmiştir.

Yapılan çalışmada da bu eksikliği gidermek üzere dilbilim kuramlarında yer alan kavramların ana dili olarak Türkçe öğretiminde görünür olarak nasıl yer alabileceğini ve bazı kavramların zaten yer aldığını göstermek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Genel Dilbilim Ders Notları, Avrupa Yapısalcılığı, Amerikan Yapısalcılığı, Üretici Dönüşümsel Dil Bilgisi, Edimbilim ve Sözcelem Kuramları'nda kullanılan ve bu kuramlarla ortaya çıkan bazı kavramların Türkçe öğretiminde kullanımı birtakım örneklerle somutlaştırılmıştır.

Onan'ın (2012), "Dil Eğitiminin Dilbilimsel Temelleri: Ferdinand de Saussure'ün Genel Dilbilim Kuramında Dil Eğitimiyle İlgili Bulgular" adlı makalesinde, Ferdinand de Saussure'ün Genel Dilbilim Kuramı'nda ele aldığı ve temellerini oluşturduğu yapısal dil biliminin dil öğretimine temel teşkil ettiği savunulmuş ve bazı kavramların dil öğretimiyle nasıl ilişkilendirilebileceği açıklanmıştır.

Çalışma çerçevesinde öncelikle, ilk dönemlerden başlanarak 19. yüzyıl başlarına kadar dil çalışmalarının tarihî gelişimi üzerinde durulmuştur. Eski ve Orta Dönem'de yapılan ve günümüz dil eğitimi için önem taşıyan çalışmalar ele alınmıştır. Ardından, Yapısal Dilbilim'in kurucusu Ferdinand de Saussure ve Genel Dilbilim Kuramı hakkında birtakım açıklamalar yer almıştır.

Çalışmanın asıl bölümünü oluşturan, Genel Dilbilim Kuramı'nın dil eğitime getirdiği yenilikler çerçevesinde, dil eğitiminin temel gerekçesini oluşturduğu savunulan dizge, uzlaşımsallık gibi bazı kavramlar üzerinde durulmuştur. Bu açıklamaların ardından, sözlü dile öncelik verilmesi, yazı dili ile sözlü dilin karşılaştırılması, dil ve söz karşıtlığı, töz ve biçim, anlam ve değer, dizisel ve dizimsel ilişkiler gibi konular da ele alınmıştır.

Güneyli ve Küçükavşar'ın (2011) "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Dilbilim ve Dil Bilgisi Kavramlarına İlişkin Algıları" isimli çalışmalarında, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının dilbilime bakış açıları ile ilgili bilgi verilmiş, öğretmen adaylarının dilbilimin bir bilim dalı olduğuna vurgu yaptıkları, dil bilimi ile dil bilgisi kavramlarının ayırımına dikkat çektikleri ve dilbilimi, "kapsamlı", "değişime açık", "sistemli", "aydınlatıcı" ve "çözümleyici" bir bilim olarak yansıttıkları tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, öğretmen adaylarının dilbilime yönelik olumlu tutumlar içinde oldukları ve dilbilimi dil bilgisinden önde tuttukları ancak olumlu tutumlarına rağmen dilbilim tanımları incelendiğinde birçoğunun eksik, tutarsız ve yanlış bilgiye sahip olduğu görülmüştür. Aynı çalışmada, öğretmen adaylarının dil bilgisi tanımlarındaysa, yoğun bir biçimde "kural" sözcüğünü kullandıkları fark edilmiş ve dil bilgisi kurallarını önemsedikleri ve kabullendikleri ortaya çıkarılmıştır. Adayların, tıpkı dilbilim kavramı gibi, dil bilgisini de yanlış, eksik ve tutarsız bir biçimde tanımladıkları fark edilmiş, öznel yargılara yer verdikleri belirlenmiş ve özellikle yapıya odaklanıp dilin anlam boyutunu eksik bıraktıklarına dikkat çekilmiştir. Ek olarak, iki kavramın benzerlik ve farklılıkları bağlamında elde edilen veriler incelendiğinde katılımcıların özellikle dilbilimle ilgili Türkçe yazılmış alan yazından habersiz oldukları, dilbilim ve dil bilgisi farkını içselleştiremedikleri ve dilbilimle ilgili önemli ölçüde bilgi eksikliklerinin olduğu ortaya konmuştur.

Solmaz'ın (2011), "Ortaöğretim Dil Bilgisi Kitaplarındaki Ses Bilgisi ve Ses Bilimiyle İlgili Konular Üzerine Bir Değerlendirme" isimli makalesinde dört milyondan fazla öğrencinin öğrenim sürecinde, ortaöğretim basamağında dil bilgisi öğretiminde kullanılan ders kitapları, dil biliminin ses bilgisi ve ses bilimi alt dallarıyla alakalı konu başlıkları açısından detaylı bir şekilde incelenmiştir. Farklı öğretim programları için hazırlanmış olan üç ayrı ders kitabının değerlendirildiği bu çalışmada ses bilgisi ve ses bilimiyle ilgili çeşitli eksikliklerden kaynaklanan konularda birçok sorun ortaya konmuştur. Araştırmada ortaöğretim basamağında kullanılan dil bilgisi ders kitaplarının hazırlanışında dilbilimsel ilke ve yöntemlere yeterince uyulmadığı ve bu durumun dil bilgisi öğretimi için büyük bir kayıp olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aydın'ın (2010), "Türkiye'de Dilbilimin 80 Yıllık serüveni" adlı yazısında, Türkiye Cumhuriyeti'nde dilbilimin geçmişi ana hatlarıyla ele alınmış, dilbilimin özellikle akademik çevrelerdeki gelişimi özetlenmiştir.

Bu çalışmada Türkiye'de dilbilimin bilimsel düzeyinin zaman içerisinde yükseldiğinden bununla birlikte bugün gelinen noktada, ulusal olarak bilimsel dergilere olan ilginin azlığı, dilbilim çalışmalarının dille ilgili diğer alanlara yansıtılamamış olması, bazı dilbilim alanlarına yönelik çalışma sayısının yetersizliği ve Türkçe dışındaki dillere ilişkin çalışmaların az sayıda olmasının birer eksiklik olarak görülmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Börekçi'nin (2009), "Türk Dili ve Edebiyatı ve Türkçe Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi Sürecinde Dilbilim ve Türkçe Öğretimi" adlı makalesinde Türk Dili ve Edebiyatı ve Türkçe öğretmenlerinin adaylık dönemlerinde kazanmaları gerektiği düşünülen bilimsel yaklaşımlarla geleneksel yaklaşımlardan kıyas yapılarak söz edilmiştir.

Türk Dili ve Edebiyatı ve Türkçe öğretmenlerinin özellikle öğrencilerinde bir dil bilinci oluşturmaları gerektiği, onlara dil konusunda olumlu anlamda tutum-davranış ve okuma alışkanlığı kazandırmalarının önemi, düşündüklerini yazıyla ve sözel olarak ifade etme becerisi kazandırmalarının beklendiği; kendi eğitim süreçlerinde bu bilgi ve becerileri kazanamamış ve dile bilimsel yaklaşımla bakmayı deneyimleyememiş öğretmen adaylarının söz konusu beklentileri karşılamalarının mümkün olmadığı vurgulanmıştır. Bunun için de Türkçe ve edebiyat eğitiminin mutlaka uygulamaya dönük olması gerektiği ifade edilmiştir.

Büyükkantarcıoğlu'nun (2006), I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu'nda sunduğu "Türkoloji ve Dilbilim: Türkiye Bağlamında Gözlemler, Düşünceler" başlıklı bildirisinde, Türkoloji'nin dilbilime, dilbilimin de Türkoloji'ye önemli faydalar sağlayabileceği apaçıkken ülkemizde bu iki bilim dalının yeterli bir etkileşim içinde olmadığından bahsediliyor.

Tüm dünyada multidisipliner çalışmaların sayısı günden güne artarken Türkoloji ve Türkçe dil bilimi alanlarının neden birbirleriyle ortak paydada buluşturulamadığından ve bu iki alanın iş birliği içerisinde Türkçe üzerine niçin

yaratıcı çalışmalar yapamadıklarından söz ediliyor ve buna yönelik çözüm önerileri sunuluyor.

Kocaman'ın (2009), çoğunlukla ODTÜ'de yaptığı "Linguistics in Turkey: Past and Present" adlı konuşmadan yararlanarak kaleme aldığı, "Dilbilim ve Türkçe İncelemeleri" başlıklı yazıda, Türk dili ile alakalı çalışmaların tarihinin oldukça eski olduğundan fakat Türkçenin çağdaş dil bilimi kavramlarıyla incelenmesinin 1970'li yıllardan sonra bazı üniversitelerde dilbilim bölümlerinin açılmasıyla hız kazandığından söz edilmiştir.

Bu çalışma, özellikle 1970'lerden sonra modern dilbilim yaklaşımlarından faydalanılarak Türkçe üzerine yapılan çalışmaların panoraması niteliğindedir. Bu amaçla dil bilimiyle ilgili dört temel kaynaktan veri toplanmıştır: Dilbilim Araştırmaları dergisi, ulusal ve uluslararası (ICTL) dilbilim konferansları ve YÖK veri tabanından alınan dilbilim tez çalışmaları. Sonuç bölümünde, Türkologlar ile dilbilimciler arasında kurulacak yakınlığın bu alanda ortaya konan araştırmaların kalitesini artıracığı savunulmuştur.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel bir çalışmadır. Nitel araştırmada amaç genelleme yapmak değil, bütüncül bir resim elde etmektir. Nitel araştırma, çalışılan konuyu derinlemesine ve ayrıntılı bir biçimde incelemeyi amaç edinmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Bu çalışmada; dilbilimin dil eğitimi ve öğretimi için teklif ettiği hangi kavram ve kuramların ana dili olarak Türkçe eğitiminde kullanılabileceği ve nasıl kullanılması gerektiği üzerinde değerlendirmeler yapıldığından, nitel araştırma desenlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır.

Betimsel tarama modeli; olayların, varlıkların, grupların, mevcut durum ve özelliklerini kendi koşullarında betimlemeye ve incelemeye çalışan bir araştırma modelidir (Kaptan, 1998: 53). Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırmalara uygun bir modeldir (Karasar 2005: 183).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırma sonuçlarının genellendiği araştırma kapsamı içerisinde yer alan ortak özelliklere sahip birimler bütününe evren (yığın, ana kütle, toplum) denir (Ural, 2011: 33). Modern bir bilim dalı olan dilbilimin dil öğretimini daha etkili hale getirmede sunduğu kuram ve kavramlar bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

Örneklem, var olan evrenden onu temsil edebilecek bir parça seçme işidir. Örneklem, herhangi bir evrenden belirli bir yolla seçilmiş daha küçük sayıdaki obje ve bireylerin oluşturduğu gruptur (Kaptan, 1998: 118). Araştırma evreni içerisinden amaca uygun herhangi bir yöntemle seçilen ve evreni temsil yeteneğine sahip birimler veya elemanlar kümesidir (Ural, 2011: 23). Çalışmanın örneklemi ise evrenden seçilen ve ana dili olarak Türkçe öğretiminde faydalanılabilecek "Dizge, Dağılım, Derin Yapı-Yüzey Yapı, Dizisel-Dizimsel

İlişkiler (Eksenler), Anlam-Değer, Söz-Eylem, Sözce-Tümce” kavramları oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Veriler; konu kapsamında yapılan alan yazın taraması sonucu ulaşılan makalelerden, bildirilerden, tezlerden, kitaplardan ve internet kaynaklarından derlenmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Veriler betimsel analiz yöntemlerinden doküman incelemesi yapılarak değerlendirilmiştir. Doküman analizi belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Bir başka ifadeyle doküman analizi, basılı ve elektronik (bilgisayar tabanlı ve internet erişimli) materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde gerçekleşen bir dizi işlemdir (Bowen, 2009). Bu süreç ayrıca, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesi olarak da tanımlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013).

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Araştırmanın Birinci Problemine İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın 1. problem cümlesi şöyledir: Dilbilimsel kavramlardan Türkçe eğitimi sürecinde yararlanılabilir mi? Bu problem cümlesine dönük bulgu ve yorumlar aşağıda verilmiştir.

Günümüzde eğitimden beklenen; eğitim süreçlerinin çağın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde sistematik, yenilikçi ve bilimsel ilkelere uygun biçimde yürütülmesidir. Dil eğitiminin de bilimsel nitelik kazanması, modern dünyanın bireyden beklentileri açısından son derece gereklidir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda insanlar geniş kitleler ile yaşamak zorundadır. Toplumsal iletişimin sekteye uğramaması ve insan ilişkilerinin sağlıklı biçimde ilerlemesi kişilerin dili etkili kullanmasına bağlıdır. Dil, eğitimle geliştirilip zenginleştirilmeye uygun bir yapıdadır. Bu sebeple başta ana dili eğitimi olmak üzere dil eğitimi programlarının özenli ve işlevsel hazırlanması gerekmektedir. Bu da öğretim programlarının bilimsel bir yaklaşımla hazırlanmasıyla mümkündür.

Türkiye’de ana dili olarak ilkokul yıllarından itibaren eğitimi verilen Türkçe öğretimi bilimsel bir temele oturtulmak isteniyorsa dilin çağdaş yüzü olan dilbilimdeki yeni yaklaşımlara ve kavramlara kayıtsız kalınamaz. Dil öğretimindeki bilimsel bakış açılarının bir bölümünün dil bilimi çalışmalarıyla beraber ortaya çıktığı bir gerçektir.

Dilbilimin ana araştırma alanı ve malzemesi dildir. Dil öğretimi de dil biliminin önem verdiği başlıklardan biridir. Ancak Aksan’ın (2004) da belirttiği gibi halen ana dili öğretimi çalışmalarıyla birlikte Türk dili çalışmalarının da yurt dışında ve bizde, bugüne dek genel olarak dilbilim temeline oturtulmadığını, yeni gelişmelere, yeni görüş ve akımlara gereğince ayak uydurulamadığını söyleyebiliriz. Oysa dilbilim kuramlarında yer alan kavramların genel itibarıyla dil öğretimiyle doğrudan ilişkisinin olduğu ve bu kavramların Türkçe öğretimi adına kullanılabileceği ve bunun bir gereklilikten çok zorunluluk olduğu bu alanda yapılan çalışmaların vardığı genel kanıdır.

Dilbilimsel kimi kavramların geleneksel dil bilgisinde karşılığı bulunabiliyorken kimi kavramlarınki bulunmamaktadır. Benzer şekilde ifade edilen kavramları Türkçe öğretiminde kullanılabilir hale getirmeye dönük bazı etkinlik örnekleri ve uygulamalar hâlihazırdaki kitaplarda zaten yer almaktayken bazı etkinlik örnekleri Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında yer almamaktadır. Eğitimsel nitelikli gramer kitaplarının yazılabilmesinde de dilbilim alanındaki gelişmelerin takip edilmesi aktif rol oynayacaktır.

Dilbilimin temelini oluşturan kavramlardan bir bölümü zaten dil bilgisi öğretiminde örtük şekilde bile olsa yer almaktadır. Fakat yapılan çalışmalar gösteriyor ki ana dili öğreticileri olan Türkçe öğretmenlerinin önemli bir kısmı bu çalışmaların dilbilimsel kavramlara yönelik olduğunu bilincinde değildir. Türkçe öğretmenlerinin dilbilimsel kavramları somutlaştırabilmeleri ve dil bilimine ilişkin farkındalıklarını artırabilmeleri, dil öğretim süreçlerinin daha etkin işlemesi adına önem arz etmektedir. Bu doğrultuda onlara kavramların yerinde kullanımı ile ilgili fikir verebilmek, birtakım dilbilimsel açıklamalar ve tanımlamalar yapmak dilbilimin dil öğretimindeki gerekliliğini kavramalarına yardımcı olacaktır.

Dil eğitimindeki büyük eksikliklerden biri de öğretilen olgunun yani dilin tam olarak tanımlanmamış olmasıdır. Saussure'ün yapısalci dil bilimi anlayışla dil dizgesini tanımlamasıyla öğretilme potansiyeline sahip olan dil olgusu daha da öğretilbilir hâle gelmiştir. "Her ne kadar, dil eğitimiyle ilgili okul gramerleri 18. ve 19. yüzyıllarda yaygın olarak kullanılmışlarsa da, dil bilimi alanındaki gelişmelerle birlikte pedagojik (eğitimsel) gramerlerin dönemi başlamıştır" (Aarts, 2002: 113).

Dil bilimi sadece dille sınırlı olmayan bir bilimsel alan olsa da ana dili, yabancı ya da ikinci dil öğretimi ve edinimi başlıklarıyla yakından ilgilenir. Dilbilimsel bilgi; öğrenciler, öğretmenler, öğretmen eğitimcileri, sınav hazırlayanlar, uzmanlar, materyal ve program geliştirenleri de içine alan dil öğretimi sürecinde aktif rolü bulunan tüm taraflar için gereklidir.

Türkiye'de ana dili eğitiminin sağlıklı ve verimli biçimde ilerlemesinden sorumlu olan Türkçe öğretmenleri için dilbilim; bir dil öğretmenine öğrettiği veya öğreteceği dili her yönüyle öğrenme fırsatı sunması açısından kayda değerdir.

Ek olarak Türkçe öğretmeninin dil bilgisi, ses bilimi, edim bilim, kültürel içerik vb. konularda dilbilimsel kavramlardan yararlanarak Türkçeyi incelikleriyle ve bilinçli olarak öğretmesi ve süreç içinde karşılaşabileceği muhtemel zorlukları aşması bir zorunluluktur. Dil bilimsel eğitim, dil öğretmenin eğitim ve öğretimin her aşamasında dilbilgisel birikimini, sezgisini ve eleştirel süzgecini kullanarak yerinde, sağlıklı ve akılcı kararlar vermesi ve doğru seçimler yapması için gereklidir. Aksi takdirde, dil öğretmeni önceden verilmiş kararların bilinçsiz uygulayıcısı olur (Enginarlar, 2006: 158). Dilbilimin geliştirip kullandığı geniş etki ve kapsam alanına sahip kuram ve kavramların dili yorumlama ve değerlendirme süreçlerinde kullanımları öğrenciye de Türkçe ile ilgili kalıcı kazanımlar sağlayacaktır.

Dil bilimi dil öğretime dilin betimlemesini yaparak da katkı sağlar. Öğretilen dilin kuralları, işleyişi ve yapısı konusunda yeterli bilimsel bilgi yoksa o dilin etkin bir biçimde öğretilmesi mümkün değildir. Dilbilim, dile daha geniş bir pencereden bakmayı sağlar ve dille ilgili kavrayışı geliştirerek dil öğreticilerine birtakım sezdirimler sağlar. Örneğin dilde ayrı ayrı öğelerin incelenmesi yerine dizgisel ilişkilerin öne çıkması ve söylem çözümlemesi, metin dil bilimi, edim bilimi ve söz-eylem üzerine çalışmalar, dil öğretimi tümce düzeyi ile sınırlamanın yetersizliğini ortaya koymuştur (Kocaman, 2006 s. 162).

Dilin görüntüsü ve yapısına daha ayrıntılı ve bilimsel yaklaşabilmeyi sağlayan dil bilimi; Türkçe öğretiminde kullanılan yöntem, araç-gereç, program, içerik ve amaç belirleme süreçlerine olumlu etki sağlayacağından bu alandan mutlaka yararlanılmalıdır.

4.2. Araştırmanın İkinci Problemine İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın 2. problem cümlesi şöyledir: Türkçe öğretiminde dilbilimin hangi kavram ve kuramlarından yararlanılabilir ve bu kavramlar Türkçe öğretiminde nasıl somut hale getirilip amaca uygun kullanılabilir? Bu problem cümlesine dönük bulgu ve yorumlar aşağıda verilmiştir.

Bu bölümde ana dili olarak Türkçe öğretiminde, süreci daha verimli hale getirmek üzere yer alması istenilen dilbilimsel kavramlar ve bu kavramların

Türkçe dersi içerisinde eğitimciler tarafından ne şekilde uygulanabileceği örneklerle açıklanacaktır.

4.2.1. Dizge (Sistem)

Dizge kavramının dille bağdaştırılması 18. yüzyıla dayanır. Z. Harris dili bir eklemli sesler ya da göstergeler dizgesi olarak bu dönemde ifade eder. Günümüzde ise dizge denince akla gelen ilk isim yapısal dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure'dür. Bunun nedeni Saussure'ün dizgeyi soyut bir kavram olmaktan çıkarıp işlevsel ve nesnel bir zemine oturtmasıdır.

Saussure, Genel Dilbilim Dersleri'nde dizgeyi tanımlarken satranç benzetmesinden yola çıkar:

"Dil, kendi düzeni dışında düzen tanımayan bir dizgedir. Satranç oyunuyla yapılacak bir karşılaştırma, bunu daha iyi kavramamızı sağlayacaktır. Oyunun İran'dan Avrupa'ya geçmiş olması bir dış özelliktir; buna karşılık, dizgeyi ve kuralları ilgilendiren ne varsa, iç özelliktir. Tahta taşların yerine fildişi taşlar koyarsam ortaya çıkan değişiklik dizgeyi ilgilendirmez. Ama taşların sayısını azaltır ya da çoğaltırsam, bu değişiklik oyunun kurallarını daha derinden ilgilendirir" (Saussure, 1985: 26).

Dilin bir dizge olması sistematik bir yapıya sahip olduğu anlamına gelir. Sistemin unsurları sistemi meydana getiren parçalardır. Sistemi oluşturan ögeler arasında bir etkileşim ve uyum bulunur. "Dil dizgesi ses, şekil, anlam ve söz diziminden meydana gelmektedir. Bunlar, dil denilen ana sistemin alt sistemlerini oluşturmaktadır. Bu alt sistemler de kendi içlerinde başka alt sistemlerden oluşmaktadır. Bu sistemler arasında sürekli bir uyum vardır. Dilin sahip olduğu bu özellik, aynı zamanda öğretilme gerekçesini de oluşturmaktadır" (Onan, 2012: 234).

Sistemli bir olgu karşısında sistematik bir eğitim öğretim süreci oluşturmak gereklidir. Bu bağlamda dil öğretim programları, dil dizgesini kişilere kazandırmada düzenli ve planlanmış bir yapı oluşturarak dil öğretiminin temel süreçlerini belirler. Dil dizgelerinin fonksiyonlarına uygun olarak şekillendirilmiş birer öğrenme alanı olan dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin

kazandırılma süreçlerini tayin eder. Dil dizgesinin söz konusu öğrenme alanlarında yalnızca öğretilmesi değil aynı zamanda davranışa dönüştürülmesi gerekmektedir. “Davranışa dönüştürme, öğretim aşamasından sonra gelmektedir. Dilin öğretilmesi için de dizgesel özelliklerinin belirlenmesi gerekir. Dilin bir dizge olarak tanımlanması, dil öğretiminin iki ana temel sürecinden biri olan öğretim sürecini doğrudan, davranışa dönüştürme sürecini ise dolaylı olarak etkilemiştir” (Onan, 2012: 35).

Dizge kavramı, bir dizgede tek başına ele alınan ögenin bir anlam kazanmadığını ancak diğer öğelerle birlikteyken bir anlam ve değer kazandığını ifade eder. Aksan’a (1997) göre dizgenin bir bütün olarak değeri her zaman tek tek öğelerin değerinden daha fazladır.

MEB Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda (2019) sözcük öğretiminin tek başına değil metnin bağlamından hareketle öğretilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu açıklama, dizgeye ve kelime anlamının dizge içinde kazandığı değere gönderme yapmaktadır. Metin içerisinde geçen sözcüklerin anlamları metindeki anlamından bağımsız bir şekilde bulunmaya çalışıldığında, sözcüğün o dizge içerisindeki anlamından farklı bir anlamın da çıkarılması mümkündür çünkü Türkçede başta eylemler olmak üzere sözcüklerin büyük bir çoğunluğu çok anlamlılık özelliğine sahiptir.

Bu doğrultuda Türkçe öğretiminin bir parçası olan sözcük öğretimi ve dil bilgisi öğretiminde dizge kavramına ilişkin örneklerle sıkça yer verilmelidir. Örneğin “ateş” sözcüğü bir dizgeden bağımsız olarak ele alınıp öğrencilere anlamı sorulduğunda pek çok farklı cevap alınabilir: od, vücut sıcaklığı, kızarma, öfke, coşku... “Ateş” sözcüğünün anlamını net olarak belirleyebilmek için nasıl bir dizge içerisinde yer aldığını görmek ya da dizge içerisindeki diğer öğelerle olan ilişkisini bilmek gerekir. Kısacası Türkçe öğretiminde dizge kavramı, sözcük öğretiminde sözcüğün gerçek değerinin fark edilebilmesi açısından önemlidir.

Dizge, Türkçe öğretiminde sadece sözcükler üzerinden değil ekler (biçimbirimler) açısından da ele alınabilir. Örneğin “Planımız işe yaradı.” ve “Hayallerimiz nihayet gerçek olacak.” cümlelerinde I. çoğul kişi iyelik eki olan “-imiz”, ses-yapı ilişkileri açısından dizge içerisinde farklılık göstermektedir.

Sezdirmeye yoluyla dil bilgisi öğretiminin benimsendiği bir Türkçe öğretiminde, biçimbirimlerin ses özelliklerinin değişiminin dizge içerisindeki örneklerle gösterilmesi doğrudan dizge kavramına dikkat çekmektedir.

Dizgenin söz dizimi açısından önemini ortaya koymak amacıyla şöyle bir örnek verilebilir: "Dün ben tatile, o çalışmaya gitti." Bu cümle dizimsel açıdan eksiktir. Cümleye bakıldığında dizgedeki yüklem olmayışından kaynaklı bir sorun göze çarpar. Dizgenin tümce açısından önemini fark ettirmeye yönelik bir etkinlik olacaktır.

4.2.2. Dağılım

Dağılım bir sesbirimin, anlambirimin ya da dizimin değişik kullanım ya da bağlamlardaki çevrelerinin tümüdür. Dağılım kavramı, dağılımsal dilbilimin temelinde yer alır. İki birim aynı bağlamlarda gerçekleşirse, aynı dağılım sınıfına girdikleri, aynı ulama bağlandıkları, dağılım açısından eş değer oldukları söylenir (Vardar, 2002: 64). Bu anlayışa göre her birimin kendine özgü bir dağılımı vardır ve dağılım çözümlemesi yoluyla sözcüklerin tümcedeki yerleri ya da belli eklerin eklenebileceği sözcük türleri belirlenebilir (İmer vd., 2011: 78).

Örneğin –mİş ekinin Türkçede hangi görevde olduğunu belirlemek adına ya da sıfat fiil eki ile duyulan geçmiş zaman kip eki olarak farklı kullanım durumlarındaki dağılımlarına bakarak ekin görevi hakkında bir yargıya varılması aslında dağılımın incelenmesidir. /Bitmiş ödev/ ve /Ödev bitmiş/ örneklerinde -mİş eki eyleme gelmiş ancak ilk örnekte kendisinden sonra isim, ikinci örnekte ise kendisinden önce isim gelmiştir. Bu anlamda –mİş ekinin farklı örneklerdeki dağılımlarına yani ekten önce ve sonra gelen sözcük ve sözcük gruplarına bakıldığında –mİş ekinin Türkçede hangi durumlarda hangi görevde kullanıldığı sonucuna ulaşılması –mİş ekinin dağılımının belirlenmesidir.

Kalem-im/kalem-im-ler/kalem-ler/kalem-ler-im örneğinde de çoğul ekinin ve iyelik ekinin kullanımına dair dağılım biçimleri örneklenmektedir. Örnekten hareketle iyelik eklerinin çoğul ekinden sonra geldiği sonucuna ulaşılabilir. Dağılıma ilişkin verilen bu örnekler; ezbere dayalı öğretildiği için havada kalan zamir, sıfat, isim, çekim eki, iyelik eki vb. öğretimi yerine çeşitli örneklerde

dağılımların incelenmesi ile öğrencilerin kuralları kendilerinin oluşturmada yardımcı olabilir.

Türkçede genel itibarıyla ekler çok işlevli ve çok biçimli olduğundan “Şekil Bilgisi” konusunun öğrencilere aktarılmasında birtakım sorunlar yaşanabilmektedir. Dağılım kavramıyla bu sorun öğrenciler ve öğretmenler açısından çözülebilir.

4.2.3. Derin Yapı-Yüzey Yapı

Derin yapı ve yüzey yapı kavramlarını dilbilime kazandıran üretici-dönüşümsel dil bilgisi adını verdiği teorisiyle Noam Chomsky’dır. Chomsky, her tümce için bir derin yapı bir de yüzey yapının bulunması gerektiğini ifade etmiştir.

Kıran’a göre derin yapı, “dönüşüm işlemlerinden önceki gerçekleşmemiş, henüz sese, sözcüğe dökülmemiş olduğu için soyut bir yapıdır. Derin yapı katmanındaki anlam öğeleri, dönüşüm işlemleri sonunda belli bir dile özgü ses, biçimbilim, söz dizimi kurallarının işlenmesiyle somutlaşarak gerçeklik kazanır. Başka bir deyişle yüzey yapıya kavuşurlar. Kısacası, dönüşüm işlemleri sayesinde yüzey yapıya doğru çıkarak görünür duruma gelirler” (Kıran, 2001: 159). Derin yapı, “yüzey yapının karşıt durumu olup, bir cümlelin soyut olarak anlam bilimsel boyutunu temsil etmektedir. Bu yapı, cümlelin biçimsel veya sentaktik görüntüsünün aksine, görünmeyen fakat algılanabilen seviyesi olup dönüşümlü gramerde temel yapı, uzak yapı, birincil yapı vb. birçok adla ifade edilmektedir. Cümlelin bu seviyesi bize aynı yüzey yapıya sahip cümlelerin derinlerinde yatan farklı anlamları ayırt etmemiz konusunda yardımcı olmaktadır” (Demirci, 2013: 70).

Yüzey yapı, “bir cümlelin sentaktik olarak üretilmiş ve son hâlini almış şeklidir. Yüzey yapıdaki cümleler, nihaî olarak ifade edilmiş olup duyulmaya (kulağa) ve okunmaya (göze) hitap eder, duruma gelmişlerdir” (Demirci, 2013: 70). Rifat (1998: 74)’a göre yüzey yapı “derin yapıların dönüşüm denilen işlemlerle bir üst katmana, daha az soyut bir düzleme aktarılması sonucunda doğar. Bir dilde, aynı derin yapıdan türeyen çok çeşitli yüzey yapılar vardır.”

Derin yapı, anlamın tözünü temsil eder. Töz niteliğindeki anlam soyut nitelik taşır. Töz niteliğindeki bu soyut anlam yüzey yapıya dönüştüğünde somut, sınırları belirli ve tözden uzaklaşmış anlamı oluşturur. Töz nitelikli anlam, derin yapıda evrensel nitelik taşır. Bu evrensel nitelik yüzey yapıda kaybolur.

Yüzey yapının, dünya üzerindeki dilleri birbirinden ayrı kılan özelliklerin başında geldiği söylenebilir. Her bir dil, evrensel nitelik taşıyan derin yapıyı kendine özgü özellik ve kuralların sınırı içinde yüzey yapıya dönüştürmektedir. Yani derin yapı evrensel bir nitelik taşımaktadır. Bir dilin yüzey yapısını meydana getiren özelliklerse o dilin dil bilgisi kurallarını meydana getirir. Ses birimden sözcüğe sözcükten söz dizimsel yapıya kadar bütün özellikler dile özgüdür. Bu sebeple bir dili öğrenme sürecinde sadece yüzey yapıya odaklanmak yeterli değildir. Derin yapı yüzey yapı ilişkilerinde de bir koordinasyonun sağlanması gerekmektedir.

Derin yapı ve yüzey yapı ilişkisi bağlamında dört temel beceriyi inceleyen Onan bu kavramların beceri eğitiminde mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade eder. “Boğumlama, beden dili, alıcı kelime hazinesi, üretici kelime hazinesi, akıcılık, ön bilgi, yazım ve noktalama, metin türünün seçimi, bağdaşıklık, tutarlılık, kelime tanıma, kelime ayırt etme, edinilmiş bilgi, ön varsayım, sezdirim, eklemlleme ve gürültü kavramlarının ana dili eğitimi çerçevesinde temel dil becerilerinin eğitiminde göz önüne alınması, bu hususlarla ilgili uygulama örneklerine ders kitaplarında ve sınıf içindeki çalışmalarda öncelik verilmesi gerekmektedir” (Onan, 2015: 110).

Bu kavramların Türkçe öğretiminde nasıl somut olarak yer alabileceğine örnek olarak aşağıdaki mini etkinlik gösterilebilir:

- Yaşlı adam sakince yürüyordu. (Derin yapı)
- Yaşlı adamın kızı bugün yorgundu. (Derin yapı)
- Yaşlı adam şık bir gömlek giymişti. (Derin yapı)
- Kızı yaşlı adama gömleği geçen yaz almıştı. (Derin yapı)

Yukarıda verilen tümcelerin anlam içeriklerini bir araya getirerek yeni bir tümce oluşturunuz.

Bugün yorgun olan kızının geçen yaz aldığı sık gömleği giyen yaşlı adam sakince yürüyordu. (Yüzey Yapı)

Öğrencilere bir cümleye ait anlamsal yapıları verip yeni bir tümce oluşturmalarını istemek derin yapı ve yüzey yapı kavramlarını göstermektedir. Bu örneğin tam tersi de uygulanabilir. Anlamlı ve mantıklı bir tümcenin yani yüzey yapının verilip tümcenin anlamsal yapılarının neler olduğunun sorulması da yine aynı kavramları buldurmaya yöneliktir. Özellikle yüzey yapıdan hareketle derin yapıyı fark ettirme uygulaması yaptırmak, öğrencilerin okuduklarını ve dinlediklerini ne kadar anladıklarını tespit etmek açısından Türkçe eğitiminde önemlidir.

4.2.4. Dizisel ve Dizimsel İlişkiler

Saussure, Genel Dilbilim Dersleri'nde dil göstergeleri arasında iki çeşit ilişki olduğunu ifade etmektedir. Bunlar, yatay eksen olarak da ifade edilen dizimsel ilişkiler ve düşey eksen de denen dizisel ilişkilerdir.

Dizimsel bağıntı, bir yapı yani bir dizim oluşturmak için bir göstergenin kendinden önceki ve sonraki göstergelerle kurduğu ilişki şeklinde tanımlanır. Söz gelimi beyaz sıfatı, beyaz gül dizimindeki gül sözcüğüyle dizimsel ilişki içindedir. Ayrıca /ü/ sesbirimi /g/ ve /l/ ses birimleriyle aynı ilişki içindedir. Dizimsel ilişkiler dilin yatay ekseninde, konuşma zincirindeki göstergelerin bitişiklik ilişkisiyle bir araya gelmesiyle oluşur. Böylelikle Türkçe konuşan bir kişi "beyaz gül" diyebilir fakat bu dizime başka göstergeler de ekleyebilir. "Beyaz gül erken soldu. /Beyaz gül en sevdiğim çiçeklerdendir." gibi örnekler söz dizimsel ekseninde oluşmaktadır. Örneklerden anlaşılacağı üzere dizimsel eksen; kelimeleri meydana getiren seslerin çizgiselliğinden, kelimelerin bir araya gelerek oluşturdukları söz gruplarına ve söz öbeklerinin bir araya gelerek oluşturduğu cümlelere kadar dilin her biriminin oluşumunda geçerliliği olan ana zemindir.

İlköğretimde okuma ve yazma öğretiminden başlayarak ana dili eğitiminde dilin dizimsel eksenini oluşturan birçok kural işlenmektedir.

Okuma yazma öğretiminde önce ses tanıtılır daha sonra yazma çalışmalarına başlanır. Yazma çalışmalarında, o dildeki uzlaşımların sonucu

olarak sesleri temsil eden harfler doğrusal bir şekilde yan yana getirilir ve yazma gerçekleştirilir. Cümle düzeyinde düşünüldüğünde dizimsel eksenin anlama sürecine direkt olarak etki ettiğini söylemek mümkündür.

“Cümleyi oluşturan söz öbekleri arasındaki dizimsel ilişkiler kaybolduğunda dizimsel birimlerin anlaşılması güçleşir. Bu açıdan bakıldığında, cümleyi oluşturan söz öbekleri ve kelimeler arasındaki kurallar ve bu kuralları düzenleyen gramatik işlemcilerin öğretim sürecindeki önemi ve işlevi ortaya çıkar. Türkçenin öğretiminde dizimsel eksen oluşturan ve düzenleyen en önemli gramatik işlemci, çekim ekleridir” (Onan, 2012 : 239).

Türkçede kelimeler arasındaki anlamsal ilişkileri düzenleyen ve anlamsal olarak kelimelerin doğru şekilde yan yana gelme durumlarını içeren birtakım yönlendirici kurallar bulunur. Türkçede dizimsel eksen, öğelerden ya da söz gruplarından oluşur. Söz öbeği aynı zamanda anlam öbeğidir ve anlam öbeğini oluşturan kelimeler söz dizimi kuralları gereği yer değiştiremez. Öbek içerisindeki kelimeler yer değiştirirse anlamsal ilişki bozulur.

Örneğin “Ali benimle aynı uçakta yolculuk yapacak.” Türkçede dizimsel eksen kurallarına göre olanaklı bir cümledir. “Uçakta aynı Ali yapacak benimle yolculuk / Yolculuk uçakta Ali benimle yapacak / Benimle yapacak Ali yolculuk uçakta aynı” (Kıran, 2006: 120) cümleleri ise, dizimsel eksen kurallarına göre uzlaşımsal bir anlama sahip cümleler değildir.

Bu örneklerde ilk cümle dışındaki diğer tümcelerde anlam gruplarını oluşturan sözcükler yer değiştirmiştir. Türkçenin, kurallı cümle yapısının “özne + nesne + yüklem” dizilişinde olması dizimsel eksen açısından en önemli özelliklerindendir. Türkçede dizimsel eksen meydana getiren kelime grupları, uygun ihtimaller dâhilinde kendi aralarında yer değiştirebilir fakat sözcük gruplarını meydana getiren kelimeler kendi aralarında yer değiştiremez.

Dil eğitimi açısından bakıldığında dil bilgisi öğretimi dizimsel eksenindeki kuralların öğretimi ile özdeşleştirilebilir. Bir cümledeki anlatım bozukluklarının büyük bir bölümü, dizimsel eksenindeki kurallara uyulmamasından kaynaklanmaktadır.

Dizimsel eksen yazma eğitimi süreçlerini de yakından ilgilendirir. Özellikle ilköğretim seviyesindeki öğrencilere dizimsel eksende yazmaya dönük çalışmalar yaptırılması öğrencilerin metnin temel unsuru olan tümceyi ve tümce oluşturmayı öğrenmesine katkı sağlayacaktır.

Aşağıda verilen etkinlikler, öğrencinin yatay eksenindeki öğelerin dizilimini sözdizimsel açıdan anlamlı ve mantıklı bir şekilde genişletmesi daha uzun tümceler kurabilmesine fayda sağlayacaktır. Bu çalışma ve yazma becerisini geliştirmeye yönelik her çalışma konuşma becerisinin gelişmesine de yardımcı olacaktır.

Etkinlik 1: "Gitti." cümlesine sıralı bir şekilde dört farklı sözcük/sözcük grubu ekleyerek cümleyi genişletiniz.

O gitti./ O bugün gitti./ O bugün kimseye haber vermeden gitti./ O bugün alelacele kimseye haber vermeden gitti.

Öğrencilerin karışık olarak verilmiş sözcükleri anlamlı ve tutarlı bir tümce oluşturmaya uygun şekilde sıralamalarını istemek dizimsel eksenini genişletmeye dönük bir çalışma olacaktır.

Etkinlik 2: gitti/parka/tüm/çocuklar/ellerinde/rengarenk/uçurtmalarıyla.

Yukarıda verilen sözcükleri anlamlı ve mantıklı bir tümce oluşturacak şekilde sıralayınız.

Tüm çocuklar ellerinde rengarenk uçurtmalarıyla parka gitti.

Saussure, dilsel her durumda her şeyin bağıntılara dayandığını ifade eder. Onun söylemiyle dil, öğeleri arasındaki bağlantı ve ayrılıklar her biri belli bir değerler düzeni yaratan farklı iki alanda ortaya çıkar. Bu iki düzeyin karşılığı, her birinin temel belirtisini daha iyi anlamamızı sağlar. Gösterenin çizgiselliği birimlerin art arda sıralanması anlamına gelmektedir. Art arda gelen iki öge aynı anda söylenemez ve Saussure bunların birleşimini dizim olarak tanımlar.

Dizimdeki herhangi bir öge değerini hem diğerleriyle öncelik veya sonralık hem de karşılığından alır.

Genel Dilbilim Dersleri'nde dizimsel eksenle birlikte dile getirilen bir diğer kavram da dizisel eksen veya dizisel bağıntılardır. "Dizisel bağıntılar, aynı işlevi

yüklenen eşdeğer dil göstergeleri arasındaki değiştirim ilişkileriyle tanımlanır. Bu ilişkiler, düşey ekseninde yer alır; buna seçme eksenini de denmektedir. Yazar ya da konuşucu, bir tümcede aynı yerde bulunabilen sözcük bütününden ya da dizininden bir sözcük seçer. Bu sözcüklerin birbirlerinin yerlerine geçebilmeleri için aynı dil bilgisel sınıfa ait olmaları ve anlamlarının tümcenin anlamıyla bağdaşması gerekir” (Kıran, 2006: 121).

Dizisel ilişkiler de dizimsel ilişkiler gibi dil eğitimi açısından son derece önemlidir. Kelime öğretimi dizisel bağıntılarla doğrudan ilgilidir. Dizisel ekseninde sözcüğün genişlik, derinlik, ağırlık ve çağrışım boyutları dizimsel eksenindeki kurallara uygun olarak kullanılır. Anlama ve anlatma süreçleri dizisel ve dizimsel eksenlere bağlı olarak gerçekleşir.

“Yazmak ve konuşmak, seçmek ve seçtiklerini birleştirmektir. Bir anlam üretmek için konuşan ya da yazan kişi, çift seçim yapmak zorundadır. Öncelikle kendisine en uygun gelen göstergeleri ve terimleri seçmelidir; bunların içinden de amacına uyanları seçebileceği sözcüklerden yararlanabilir, sonra bu sözcük ve terimleri söz konusu dilin sözdizimi kurallarına uyararak, niyetini en iyi açıklayacak biçimde dizmeli ve düzene koymalıdır. Seçilmiş terim ya da sözcüklere dizi, bu terim ya da sözcüklerin birleştirilmesine dizim denir. Konuşan ya da yazan özne, bu iki işlemi özellikle konuşurken çok kısa bir sürede yaptığı için çoğunlukla bu iki işlemi birbirinden ayıramaz” (Kıran, 2006: 121-122).

Dizisel eksenle ilgili verilen bilgilerden yola çıkarsak dil bilgisi öğretiminde, örneğin sözcük türlerinin sezdirilerek öğretiminde dizisel ekseninde gerçekleştirilecek faaliyetler konunun daha iyi kavramasına yardımcı olacaktır.

Etkinlik: Genç kadın kırmızı paketleri açar.

Yukarıda yer alan cümledeki altı çizili sözcüklerin yerine farklı hangi sözcükler getirilebilir?

Yaşlı kadın süslü paketleri açar.

Bu etkinlik sözlü veya yazılı şekilde yaptırılabilir. Sözcük türlerinin görevlerini sezdirmek için uygulanabilir. Ayrıca hem dizisel hem de dizimsel ilişkiye yönelik bir etkinlik örneğidir.

Dizisel-dizimsel eksendeki düzey, kişinin dil kullanım seviyesi ile ilgili bilgi verir. Ana dili olarak Türkçe eğitiminin hedeflerinden biri de öğrencilere dilin dizisel ve dizimsel eksenlerini etkili bir biçimde kullanabilme becerisini kazandırmak olmalıdır.

Ana dili eğitiminde süreç, dizisel/düşey ekseninden dizimsel/yatay eksene doğru ilerlemektedir. İlköğretimin I. kademesinde dizisel eksen ağırlıklı bir ana dili eğitimi verilirken II. kademedede ağırlık dizimsel eksene kayar. "Ortaöğretimde ise düşey ve yatay eksenler eş zamanlı olarak geliştirilir" (Onan, 2012: 239). Kısacası dizisel ve dizimsel eksenler, dil eğitiminin iki ana noktasını oluşturur.

4.2.5. Söz-Eylem Kuramı

İlk olarak John Austin tarafından ortaya konan söz-eylem kuramı, konuşucu ve dinleyicinin davranışlarını etkileyen sözcelerin incelenip değerlendirildiği kuramdır. Söz eylem ise söz verme, selamlama, emretme, bilgilendirme, uyarma, tehdit etme, iltifat etme, vs. gibi dil aracılığıyla gerçekleştirilen eylemlere verilen addır (Turan, 2013: 101).

Öğrencilere örnekte verilen faaliyete benzer nitelikte etkinliklerin yaptırılması söz eylem kullanımına yöneliktir.

Aynı şehirde birbirini tanımayan iki kişinin yaşadığı diyalogda boş bırakılan yerleri uygun ifadelerle doldurunuz.

A: Merhaba.

B:.....(Merhaba)

A:(Atatürk Ortaokulu nerede?)

B: Bir sokak ötede.

A:.....(Teşekkür ederim.)

B:.....(Önemli değil.)

Bu örnekte öğrencilerden selamlaşma, bilgi edinme ve teşekkür etme söz eylemlerini kullanmaları beklenir.

Dilin görevleri eskiden süregeldiği gibi gözlemleyici ve saptayıcı bir çerçeveye sıkıştırılamaz. Dil, evreni olduğu gibi bırakmayıp evrene değişiklikler getirmekle işin, eylemin önemli özelliğini paylaşır. Dilin bir değil birçok, hatta sonsuz görevleri olduğu öne sürülebilir. Nitekim evrene bakıp bulduğunu sergileyen sözcüklerin, konuşmaların yanında eylemsel, sözleşmeci, duyurucu, yargılayıcı, yetki kullanıcı, işle bağlayıcı, davranışçı ve daha başka benzeri deyimler yer alır. Bütün bu deyimler sözün, bir şey söylemekle yetinmediğini; ayrıca birini etkileme amacı güttüğünü; bu çeşit sözlerden bir bölümününse bir eylem gerçekleştirdiğini, yani etkiyi başardığını ortaya koymaktadır (Uygur, 2000: 37).

Söz edimleri kuramı görüldüğü üzere sözcüğü değil, tümceyi temele alan bir bakıştır. Daha da önemlisi, klasik ve göndergeci kuramların yalnızca bildiri cümlelerini, yani bir doğruluk değeri olan cümleleri dikkate almalarına karşılık, bu kuram bildiri cümleleri yanında, soru, emir, istek vb. cümleleri de kapsayan bir kuramdır. Söz edimleri kuramı dili kullanmanın bir davranışta bulunmak, daha açık bir deyişle konuşan kişinin uyarım koşullarına gösterdiği tepki olduğunu ileri sürer ve anlamı uyarım koşulları ile tepki kavramlarının kılavuzluğunda açıklamaya çalışır (Alston, 1965: 25-26).

4.2.6. Sözce-Tümce

Ana dili öğretiminde olsun, yabancı dil öğretiminde olsun, bir dili kullanmak, onu sözceleme edini edinmek ve/ya da öğrenmek demektir (Kıran, 2016:124). Sözce belli bir bağlamda üretilmiş ifadeyken tümce sözcelerden soyutlanarak üretilmiş, belli bir bağlamdan bağımsız olarak ele alınan dil bilgisel bütünlüktür. Tümce herhangi bir bağlamdan bağımsız, sadece sözcüksel, dil bilgisel ve sözdizimsel bileşenler açısından tanımlanabilen anlam demektir.

Sözdizimsel bir bütünlük oluşturan ifadeler herhangi bir bağlamdan bağımsız ele alındığında ortaya çıkan anlam demektir. Sözce anlamı bağlam bağımlıdır. Gönderim bilgisi ve hangi koşullarda geçerli olabileceği bilgisini gerektirir (Emeksiz, 2013: 73-74).

Somutlaştırmak gerekirse bir Türkçe öğretmenin öğrencilerine “Bugün hava çok güzel.” tümcesindeki zarf tümlecini hangi öge olduğunu sorması ile yine bir Türkçe öğretmenin sınıfa girdiğinde “Çocuklar bugün hava çok güzel. Dersi dışarıda yapalım.” demesi karşılaştırıldığında “Bugün hava çok güzel” kullanımları her iki örnekte de farklılık sergilemektedir. Birinci örnekteki kullanım bir bağlamdan bağımsız olduğu için dil bilgisel bir tümce iken; ikinci örnekteki kimin, nerede, kime, nasıl ne zaman vb. dediği bilgisi yani bağlam belli olduğu için ikinci kullanım sözceldir.

Türkçe derslerinde yer alan dil bilgisi öğretiminde verilen tüm örnekler dil bilgisel tümce düzeyindedir. Öğrencilerin iletişimsel yetisini ve kelime dağarcığını geliştirip zenginleştirmek adına sözce örneklerinin yani sözceleme durumunun belirtildiği çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. “Sözceleme durumunun bilinmesiyle dili öğrenen bireyin, öğrenme ortamında sözcelem öznesine dönüşmesi söz konusudur. Öğrenen somut ve canlı bir özne olarak yeni bir sözcelemeyle toplumsal ilişki içine girer. Gerçek olmayan ya da olmayacak iletişim durumları yerine, somutlaştırılabilir, yaşamda karşılaşılabilecek sözceleme durumları yaratılır: tren bileti almak; yol sormak; elektronik posta ile ileti yazmak; SMS iletilerini anlamak ve yazmak; bir kafede hesap istemek; doktordan dişçiden randevu almak; ders notunu sormak; telefonda banka müşteri hizmetleri ile konuşmak gibi” (Kıran, 2016: 124-125).

Yani öğrenen, olası sözceleme durumlarında niyetini nasıl ifade etmesi gerektiğini, dili nasıl işleme geçireceğini ve nasıl bir konuşucu olması gerektiğini öğrenir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

19. yüzyılın başlarında Saussure ile birlikte modern dilbilimin temellerinin atılmasıyla dil, bütünsel bir yapı / dizge olarak tanımlanmış ve dil eğitiminin dil bilimsel temelleri atılmaya başlanmıştır. Saussure'ün Genel Dilbilim Dersleri adlı yapıtında dil anlayışı kökünden değişikliğe uğramıştır. Saussure'ün yapısalcı bir anlayışla dili bir dizge, sistem olarak tanımlamasıyla birlikte öğretilme potansiyeli zaten var olan dil olgusu, daha da öğretilabilir hâle gelmiştir. Kısacası dil, bu dönemlerden başlanarak bilimin bir nesnesi kabul edilmiştir.

Türkçe öğretiminin bu gelişmeye uyum sağlayabilmesi için bütün süreçlerin bilimsel ve teknolojik gelişmelere uygun bir biçimde düzenlenmesi bir gereklilikten öte zorunluluktur. Genelde dil özelde Türkçe eğitiminin dayanması gereken alan, öncelikle dil bilimidir.

Dil bilimi çalışmalarının pratiğe döküldüğü, özellikle dillerin öğrenilmesini ve öğretilmesini daha etkili duruma getirmeyi ve kolaylaştırmayı sağlayacak kuramların geliştirilmesinin hedeflendiği günümüzde Türkçe eğitiminin bu disiplinden yoksun olması sürecin geleneksel, ezberci biçimde devam etmesine yol açacaktır.

Türkçe eğitimcilerinden ilk olarak öğrencilerde bir dil bilinci oluşturmaları, onlara dil konusunda olumlu ve kalıcı davranışlar kazandırmaları, etkili dinleme/izleme, okuduğunu anlama, düşünebilme, düşündüklerini yazılı ve/veya sözlü olarak ifade edebilme becerisi kazandırmaları beklenmektedir. Lisans eğitimi sürecinde kendisi bu bilgi ve becerileri kazanamamış, dile bilimsel yaklaşımla bakmayı öğrenememiş olan öğretmenlerin bu beklentileri gerçekleştirebilmeleri pek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple Türkçe eğitimi lisans programı pratiğe dönük olmalı ve bilimsel temellere dayanan bir anlayışla oluşturulmalıdır. Bu bağlamda dil bilimi ve uygulama alanlarına programda daha fazla yer verilmesi anlamlı olacaktır.

Bu çalışmanın amaçlarından biri Türkçe öğretmenlerinin dilbilimin dil öğretimindeki gerekliliğini anlamalarına ve kavramalarına katkıda bulunmaktır. Türkçe öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının dilbilimsel kavramları somutlaştırabilmeleri ve dilbilime ilişkin, genellikle, olumsuz algılarını olumlu

yönde değiştirebilmeleri için bu çalışmaya benzer çalışmaların sayısı artırılmalıdır.

Dilin öğretilmesi için de dizgesel sınırlarının çizilmesi gerekir. Eklerden sözcüklere, sözcüklerden cümlelere Türkçede her yapı bir düzen içerisinde öğretilmelidir. Bu şekilde dil bilgisi öğretiminin öğrenci tarafından içselleştirilmesi kolaylaşacak bu da dört temel becerinin gelişimine katkı sağlayacaktır

Çalışmada söz edilen söz-eylem kavramına göre, dilin kullanıldığı her durumda, bir eylem de ortaya çıkar. Bir sözcük veya cümle, dile getirdiği eylem ile geçerlilik kazanır. "Saatiniz var mı?" soru cümlesi aslında bu sorunun sorulduğu kişiyi, saati söyleme edimine yönlendirir. "Ev aşırı sıcak." cümlesi bir saptama olabilir, bir şikâyet içerebilir veya yerine göre "Klimayı aç." anlamında bir emir olabilir. Bu noktada kuram, sözün geçerliliğini, ortaya çıkardığı eyleme dayalı olarak ölçer. Bu kuram detaylı bir şekilde incelediğinde, kin, nefret veya kötü içerikli söylemlerin bu duyguların eylemleşmesine zemin hazırlama ihtimali üzerinde durulabilir. Dolayısıyla öğretmen eğitim ortamında kullandığı cümlelere özen göstermeli, öğrencilerinden de aynısını beklemelidir.

Sözcelem kuramlarına göre sözce ile tümce birbirinden farklıdır ve birbirlerinin yerine kullanılamazlar. Sözce somuttur belli bir sözcelem süreci içerisinde biri tarafından gerçekten söylenmeli ya da yazılmış olmalıdır. O halde sözce bir tanedir. Tümce sözceleme durumuna bağlı değildir dil bilgisini ilgilendirir. Yani, dilin söz dizimi kurallarına uygun tümceler üretmek bu yüzden önemlidir.

Dil bilgisi kitaplarında geçen tümcelere bakıldığında sözceleme durumundan kopuk oldukları için, tek bir anlam içerirler. Klasik ya da geleneksel dil bilgisi, konuya sahip tümce ile bir öznenin dilsel etkinliği sonucu ortaya koyduğu sözce arasında bir ayrım yapmaz. Sözcenin kapsamını ya da içeriğini daha iyi anlayabilmek için sözceleme durumunun bilinmesi yani dilbilimin sözcelem kuramı ile ilgili verilerinden yararlanmak gereklidir.

Noam Chomsky'nin Üretici-Dönüşümsel Dil Bilgisi Kuramı'yla ortaya çıkan derin yapı ve yüzey yapı kavramları, temel dil becerilerinin eğitiminde ayrı ayrı etkilidir. Bir dilin yüzey yapısı o dilin gramer yapısıyla derin yapısı ise anlam

özellikleri ile ilişkilidir. Bu da bize gösteriyor ki geleneksel bir yaklaşım olarak dil öğretim sürecinde sadece yüzey yapıya odaklanmak yanlıştır.

Saussure'e göre dil, "dizisel ve dizimsel ilişkiler sistemidir." Öğrenciye Türkçe eğitimi sürecinde bu iki eksenin özelliklerini etkili bir şekilde kullanabilme becerisi kazandırmak amaçlanmalıdır. Dil eğitiminin dilbilimsel temelini oluşturan bu kavramlar ana dili eğitiminin sağlıklı ilerlemesi açısından oldukça önemlidir.

Kısacası bugün dünyada dil eğitiminin geldiği nokta, özellikle kuramsal çalışmalar açısından modern dilbilimdeki gelişmelere çok şey borçludur ancak sözü edilen gelişmeler Türkçenin öğretim sürecine pek yansımamıştır. Bu durumun başlıca sebepleri:

- Türkiye'de Türkçe Dilbilim bölümünün henüz yaygınlaşmamış olması, dolayısıyla uzman sayısının az olması,
- Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde yalnızca 3 kredilik "Genel Dilbilimi" dersinin bulunması, dersin sadece bir yarıyıl işlenmesi,
- Bu dersi işleyebilecek yetkinlikte öğretim elemanlarının az olması,
- Lisans döneminde dilbilimin sadece kuramsal yönü öğretilen öğretmen adaylarının, Türkçe eğitimi sürecini dil bilimi verilerinden habersiz bir şekilde geleneksel yaklaşımlarla yürütmeye çalışmalarıdır.

Dil bilimi kavramlarının geneli, dört temel beceri ve özellikle dil bilgisi içerisinde örtük olarak yer almaktadır ancak öğretimin ezber ve kuru bilgi boyutundan beceri boyutuna dönüştürülebilmesi için öğreticilerin bunun bilincinde olmaları, birtakım kavram ve kuramları bilmeleri/kullanabilmeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda:

- Mevcut programlardaki dil bilimi dersleri yeniden düzenlenmelidir. Birden fazla döneme yayılmalı veya saati arttırılmalıdır.
- Dil biliminin çok sayıda alt alanı vardır. Bu alanlar programa seçmeli ders olarak bile olsa dâhil edilmelidir. (Metin dil bilimi, Sınır dilbilimi, Edimbilim vb.)

- Dil bilimi dersini verecek olan öğretim elemanlarının, dilbilim öğretimi açısından yetkin olduklarından emin olunmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aarts, B. (2002). Grammar. *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Elsevier. 113-115.
- Açık Önkaş, N. (2010). Ana dili öğretimine yeni yaklaşımlar. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24),121-128.
- Akerson Erkman, F. (2000). *Türkçe örneklerle dile genel bir bakış*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Aksan, D. (1994). Ana dili. *Dil Dergisi, Doğan Aksan Özel Sayısı*(16), 63-71.
- Aksan, D. (2004). *Dilbilim ve Türkçe yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi*. (4. basım). Ankara: Engin Yayınevi.
- Alagözlü, N. (2016) Eğitimsel dilbilim kapsamında küçük ölçekli dilbilim ve dil öğretimi: kavramları ve katkıları. *Türkbilig*, (32), 181-208.
- Alston, W. P. (1965). *Philosophy of Language*. Engewood Cliff, N.J.: Prentice Hall.
- Aşıcı, M. (1996). *İlkokul 4-5. sınıflarda anadili öğretiminde karşılaşılan problemler ve öneriler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, Ö. (2016). Türkiye’de dilbilimin 80 yıllık serüveni, C. Kerimoğlu (yay.), *Genel dilbilime giriş* içinde (321-336). Ankara: Pegem Akademi.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Başkan, Ö. (2003). *Bildirişim, insan dili ve ötesi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Binyazar, A. (1983). Ana dili öğretiminde yazınsal alanlara açılım. *Türk Dili*, 57-76.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Börekçi, M. (2009). Türk dili edebiyatı ve Türkçe öğretmenlerinin yetiştirilmesi Sürecinde dilbilim ve Türkçe öğretimi. *Turkish Studies*. 3(4), 419-429.

- Çağlayan Dilber, N. (2017). Dilbilim kavramları ışığında Türkçe öğretimi. *International Journal of Languages Education*, 1(5). 777-786
- Demirci, K. (2013). *Türkoloji için dilbilim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Emeksiz, Zeynep Erk (2013). Genel Dilbilimi II (ed. Sumru Özsoy ve Zeynep Erk Emeksiz) *Anlambilim: Tümce anlamı* içinde (72-89), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Erenoğlu, D. (2008). Mehmet Kaplan'ın Dil Üzerine Görüşleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36. 65-80.
- Ergin, M. (1980). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ferdinand de, S. (1985). *Genel dilbilim dersleri*. (Der: C. Bally & A. Sechehaye), (Çev. B. Vardar), Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Fromkin, V., Rodman, R., Hyams, N. (2014). *An introduction to language*, (10. basım). Boston: Cengage Learning
- Gemalmaz, E. (1995). Dil bilimi ve dil bilgisi. *Türk Dili*, 517, 82-85.
- Güneş, F. (2012). Testlerden etkinliklere Türkçe öğretimi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 31-42.
- Güneyli, A., Küçükavşar, A. (2011). *Türkçe öğretmeni adaylarının dilbilim ve dilbilgisi kavramlarına ilişkin algıları*. 4th International Turkish Education and Teaching Conference, 8-9 September, Sakarya University, Sakarya-Turkey.
- Haspelmath, M., Sims, A. D. (2010) *Understanding morphology*. (2. basım). London: Hodder Education.
- Hengirmen, M. (1999), *Dilbilgisi ve dil-bilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınları.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. (2. basım). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel araştırma teknikleri ve istatistik yöntemleri*. Ankara: Tekışık Web Ofset Tesisleri.

- Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin ses bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve eğitim*. Ankara: Engin yayınları.
- Kavcar, C., Oğuzkan, F.(1995). *Türkçe öğretimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kerimoğlu, C. (2021). *Genel dilbilime giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kıran, Z. (2001). *Dilbilime giriş*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Kıran, Z. (2016). Dil bilimleri ve dil öğretimi (ed. Ece Korkut ve İrem Onursal Ayırır), *Yapısalcı dilbilim ve dil öğretimi içinde*, (19-39), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kocaman, A. (2006). *Dilbilim temel kavramlar sorunlar tartışmalar*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Kocaman, A. (2006). *Uygulamalı dilbilim, dilbilim temel kavramlar sorunlar tartışmalar*. (Yay. Haz. A. Kocaman), Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Korkmaz, Z.(1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Küçüksakarya, E. (2020). Dilbilgisinin temel bileşenleri ve arakesitler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1). 33-60.
- Mutlu, E.(1995). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Ark Yayınevi.
- Onan, B. (2005). *İlköğretim ikinci kademe Türkçe öğretiminde dil yapılarının anlama becerilerini (okuma/dinleme) geliştirmedeki rolü*. Yayımlanmamış Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Onan, B. (2012). Dil eğitiminin dil bilimsel temelleri: Ferdinand De Saussure'ün genel dilbilim kuramında dil eğitimiyle ilgili bulgular. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 219-243.
- Onan, B. (2015). Derin yapı yüzey yapı ilişkisi bağlamında temel dil becerileri üzerine bir analiz çalışması. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(3), 91-110.
- Özbay, M.(2004). *Yeniden yapılandırma çerçevesinde Türkçe eğitimi programı ve bazı öneriler*. XII. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı. Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Özdemir, E. (1983). Anadili öğretimi. *Türk Dili*, 379-380.
- Özyürek, R. (2004). Okullarımızda Türkçe Eğitimi. XIII. Eğitim Bilimleri Kongresi'nde Sunulmuş Bildiri, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Rifat, M. (1998). *20. yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sever, S. (2002). Öğretim dili olarak Türkçenin sorunları ve öğretme öğrenme sürecindeki etkili yaklaşımlar. Türkçenin Dünü, Bugünü, Yarını, Uluslararası Bilgi Şoleni, Bildiriler, Ankara.
- Sezer, A. (1993). *İletişim araçlarının dil gelişimine etkisi Türkçe öğretimi ve sorunları*. Ankara: TED Yayını.
- Solmaz, M. (2011). Ortaöğretim dil bilgisi kitaplarındaki ses bilgisi ve ses bilimiyle ilgili konular üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies (Elektronik)*, 6(2), 851-880.
- Şahin, İ. (2007). Yeni İlköğretim 1. kademe Türkçe programının değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 6(2). 284-304.
- Şenyüz, A. (2014). *İlköğretim 6-8. sınıflar Türkçe dil bilgisi öğretiminde konu sıralaması ve konu tekrarı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- TDK Türkçe Sözlük. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, N. (1983). Yükseköğretimde anadili öğretimi. *Türk Dili*. 379-380.
- Turan, Ü. D. (2013). Genel Dilbilimi II (ed. S. Özsoy ve Z. E. Emeksiz), *Edimbilim I* içinde, (90-115), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ural, A., Kılıç, İ. (2011). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uygur, N. (2000). Kuram-Eylem Bağlamı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Uzun, N.E. (2006). *Biçimbilim: temel kavramlar*. Ankara: Papatya Yayınları.
- Ünalın, Ş. (2014). *Dil ve kültür*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Vardar, B. (1988). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: ABC Yayınları

- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yıldırım A. Şimşek H.(2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yörük, Y. (1995). *Güzel konuşma/yazma*. İstanbul: Serhat Yayınları.

